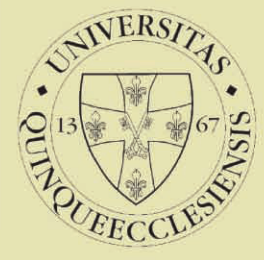

TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS INNOVÁCIÓ

A PTE TTK Földrajzi Intézet
Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszékének,
valamint
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékének
elektronikus folyóirata

Tartalom

Pirisi Gábor
In memoriam dr. Tóth József 2

Csatári Bálint
*A Mester....elment ...
a Cegléd - Szeged - Békéscsaba
- Pécs állomásokat érintve* 8

**Gálosi-Kovács Bernadett -
Reményi Péter**
*A környezet és a lakosság egészségi
állapotának kapcsolata Magyar-
országon* 11

Kelemen Gábor
*A román megyeszékhelyek önkor-
mányzatainak gazdálkodási folya-
matai 2008-2012* 24

Szabó Katinka
*A turisztikai szereplők együttmű-
ködésének legfőbb kérdései az
Ormánságban* 33

Pálfi Andrea
*Aubert Antal (szerk.): Magyaror-
szág idegenforgalma szakkönyv és
atlasz (könyvismertetés)* 40

Főszerkesztő
László Mária
Főszerkesztő-helyettes
Pirisi Gábor
Szerkesztőbizottság tagjai
Pap Norbert (elnök)
Trócsányi András
Sitányi László
Gálosi-Kovács Bernadett
M. Császár Zsuzsanna
Lapszerkesztő
Kömüves Krisztina
Szerkesztőség
7624 Pécs, Ifjúság útja 6. Tel: 72/501-531
<http://foldrajz.ttk.pte.hu/folyoirataink>
ISSN 1789 - 0578

Köszöntő

Az élet néha átírja a szerkesztőségi terveket. Amikor a Területfejlesztés és Innováció hetedik évfolyamának első számát terveztük, még március eleji megjelenésre számítottunk. Aztán megtörtént az, amit csak hetekkel korábban is elképzelhetetlennek tartottunk, Tóth József professzor úr örökre eltávozott. Már csak a doktori iskola vezetőjeként, de a pécsi földrajzi műhely szellemi vezéréként támogatta folyóiratunk indulását, szokása szerint bátorítva az új kezdeményezéseket. Emléke előtt tiszteleg a gyászszalagos címlap, és két írás: a hivatalos életút bemutatása mellett Csatári Bálint sokkal személyesebb sorait bocsátotta rendelkezésünkre.

Az élet persze - közhelyszerű, de igaz - nem áll meg, így ezúttal is három tanulmányt tárunk Kedves Olvasóink elé. Gálosi-Kovács Bernadett és Reményi Péter segítségével környezetegészségügy területére kalandozhatunk, Kelemen Gábor írásából a romániai önkormányzatok hétköznapjaiba nyerhetünk betekintést, míg Szabó Katinka újabb szempontokat ad hozzá az Ormánság lehetséges felemelkedésével kapcsolatos - öröknek tűnő - tanakodásokhoz.

Ahogy eddig, továbbra is várjuk megjelentetni kívánt írásaikat a lasmaria@gamma.ttk.pte.hu vagy a pirisig@gamma.ttk.pte.hu címre.

Kellemes olvasást, és hasznos időtöltést kívánunk mindenkinek:
a szerkesztők

Pirisi Gábor

In memoriam dr. Tóth József

Ahogy életében sorra elhaladt a külvilág által rendre mérföldkőnek tekintett 60., 65. majd a 70. évek mellett, sokan és sok helyütt méltatták már Tóth József szakmai pályafutását, emlékeztek meg maradandó alkotásairól és emberi nagyságáról¹ - és nyilván számos kiváló, immár visszavonhatatlanul múlt időben íródó visszaemlékezés fog napvilágot látni a következő szomorú hetekben is. A Földrajzi Intézet vezetése nevében azért akarunk hozzájárulni ehhez a sorozathoz, hogy megpróbáljunk visszaadni a honlapunkra tévedő érdeklődőknek valamit abból, amit alapítónk és mesterünk számunkra jelentett.

Alföldi gyerek volt - triviális dolog talán így kezdeni a visszaemlékezést, de valahogy úgy érezzük, az indítást és a későbbi világlátását is meghatározta ez a tény. Hiába élte le élete nagyjából egyharmadát Pécsen, hiába vált e város díszpolgárává és a pannon szellemiség és kultúra tisztelőjévé és hordozójává, lelkében nagyon sok mindent megőrzött alföldi gyökereiből, a tanyák és a végtelenbe vesző, tágas tér világából, ahonnan útnak indult és ahová pályafutásának és munkásságának nagyobbik hányada kötötte. „Az alföldi ember a legtöbb feladat megoldásához a bicskáját veszi elő - csak a Dunántúlon keresnek bonyolultabb célszámokat...” -mondta egyszer, ha nem is szó szerint, de tartalmilag talán a fentiekkel egyezően. E kijelentés bizonyos szempontból talán jellemző is rá: szerette az egyszerű megoldásokat és az

¹ Jelen megemlékezésünk is támaszkodik a 65. születésnapra megjelent, Tésits Róbert és Bugya Titusz által szerkesztett, „Dr. Tóth József geográfus szakmai munkássága (1964-2004)” című kötetre, abból is Hajnal Klára és Tésits Róbert, Bugya Titusz, Dövényi Zoltán, Szabó Géza és Tarrósy István írásaira.

egyértelmű válaszokat, és bár alaposan mérlegelt a legtöbb döntése előtt, megoldásaiban csak nagyon ritkán engedte meg magának az „egyfelől-másfelől értelmiségi luxusát”. Személyiségének ez a meghatározó vonása végigkísérte az általunk ismert, pécsi éveit, és mindig úgy véltük, makacs céltudatosságával együtt ez családi és társadalmi háttéréből, az őt útjára indító mikrovilágból fakad.

Ceglédi születés áll az életrajzaiban, de ez csak féligazság, vagy inkább olyan tény, amely elfedi azt a fontos elemet, hogy gyermekkorát nem a mezővárosban, hanem a napjainkban alig 500 lelkes Ambrózfalván töltötte. Az utóbbi időkben egyik leggyakrabban használt szófordulata szerint „tér és idő keresztjén élünk”, így jegyezzük meg az évet is: 1940-ben történt mindez. Ennek szintén van jelentősége: gyermekként élve meg a háborút és a „felszabadulást” önmagát már a 20. század második felének Magyarországn, annak furcsa alkalmazkodási kényszereket szülő viszonyai között kellett megtalálnia és fölépítenie. Talán nem túlzás ez az utolsó kifejezés: Tóth Józsefre a tengerentúlon talán self-made-man-ként emlékeznének: kevés dolgot kapott készen az élettől, kivételes tehetsége emelte fel, és juttatta a társadalmi és kicsit a földrajzi térben is messzire a ceglédi tanyavilágtól, amelyből a föld, ha úgy tetszik, „a birtok” iránti vágyódást, nosztalgiát és a fizikai munka szeretetét mindvégig megőrizte.

A szellemi kibontakozás színtere Szeged volt. Már középfokú tanulmányait is itt folytatta, és alma matere is a József Attiláról elnevezett Tudományegyetem volt - annak is a biológia-földrajz szakpárja. Kötődése ez utóbbival alakult ki - vélhetően azért, ami korábban és azóta is annyi tehetséges embert vonz a geográfia világához: itt élhette meg legteljesebben a már akkoriban is hihetetlenül széleskörű érdeklődését. Többször felidézte, hogy még középiskolásként „belógva” az egyetemre hallgathatta Prinz Gyula előadását, de igazi mesterének és tehetségének felfedezője Krajkó Gyula professzor volt. 1964-ben, az akkoriban önállósuló Gazdaságföldrajz Tanszék munkatársa lett, ahol tevékenységét nagyra becsült főnöke irányítja ebben az időben. Pályájának első szakaszát egyértelműen meghatározza a vonzáskörzetek és a központi helyek kutatása, egyetemi doktori értekezését 1966-ban „*Városfunkció-vizsgálatok a Dél-Alföldön*” címmel védi meg. Az 1960-as évekbeli munkái általában a központi helyek elméletének hazai elterjedéséhez kapcsolhatók. Igen hangsúlyos szerepet tölt be ezek között a tanszék egyik legfontosabb külső megrendelésére készült átfogó felmérés Szeged vonzáskörzetéről. Első alkalommal 1969-ben olvashatjuk nevét a hazai geográfia országos lapjai közül a Földrajzi Értesítőben („*A népesség területi koncentrációjának néhány jellegzetessége a Dél-Alföldön*”), és innentől kezdve jóformán minden évben jelentkezik ezeken a fórumokon publikációival. Korai írásai mai szemmel nézve is, nem hogy vállalhatóak, hanem kiválóak: kitűnnek igen alapos, adatokban gazdag háttérelmezéseikkel és logikus következtetésekkel. Ha valaki csak Tóth József pályája második felében írt, szintetizáló jellegű munkáit ismeri, talán rácsodálkozik a fiatal adjunktusra, akinek írásaiban - és ezek sorai mögött - felsejlik az aprólékos, részletekre ügyelő és igen nagy munkabírási kutató képe. Ez az állhatatosság meghozta gyümölcsét: 1972-ben, 32 évével szokatlanul fiatalon, megvédi kandidátusi értekezését („*A központi települések szerepe a Dél-Alföld népességének foglalkoztatási átrétegződésében és területi koncentrációjában*”). Ez egyben szegedi éveinek lezárása is, hiszen itt kezdődött a magyar geográfiában közismert és sokak által megénekelte „békéscsabai kaland”, amely pályafutásának egyik legtermékenyebb időszakát hozta el.

Ha azt írtuk korábban, Tóth József szinte semmit sem kapott készen az élettől, akkor itt most annyiban módosítjuk, hogy 1973-ban hatalmas lehetőséghez jutott, amikor megbízzák az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportjának megszervezésével és vezetésével. Utólag, sok évtized távlatából kijelenthető, hogy ezzel a lehetőséggel gyakorlatilag maradéktalanul képes volt élni. Soha vissza nem térő alkalom volt: szabadon toborozhatta csapatát és meglehetősen autonómiával irányította azt. Az alapító gárda, vagyis Dövényi Zoltán, Mosolygó László és Tánczos-Szabó László fontos szövetségesre talált Becsei Józsefben, aki a megyei tanács művelődési osztályvezetőjeként kezdettől fogva felkarolta a kutatócsoport ügyét, és fontos partnernek bizonyult a munka zavartalanságának biztosításában.

Tóth József hihetetlen ambíciókkal vágott bele a kutatócsoport önálló tudományos arculatának kialakításába és a küldetés megvalósításába: az Alföld térszerkezetének problémái, városhálózatának sajátosságai évekre elegendő kutatási feladatot jelentettek. Központi kérdéssé vált - és ettől kezdve végigkíséri Tóth

József kutatói pályáját - az urbanizáció funkcionális, vagyis szerepkörökben tetten érhető, illetve formális, vagyis a várossá (nem) nyilvánítások révén megnyilvánuló folyamatainak diszharmóniája. Ennek a szellemében íródott az akkor még nagyközségi jogállású település monográfiája, „*Mezőberény, a helyét kereső kisváros*” címmel, míg e korszak másik legismertebb produktuma a hasonló műfajú *Békéscsaba földrajza*. Tóth József az itt elfoglalt álláspontjához később is ragaszkodott: amikor pécsi kutatóként újra előtérbe került pályáján a várossá nyilvánítás kérdésköre, akkor is következetesen városspárti: amíg a szakma több tagja óvott a városi rang inflálásától, ő azon a véleményen volt, hogy ennél sokkal fontosabb szempont az a fejlődési impulzus, ami ennek révén a településeket éri, érheti. E körben kifejtett elméleti és gyakorlati munkássága jelentősen hozzájárult a hazai városhálózat bővüléséhez, maradandó módon hagyva nyomot az ország településrendszerén.

A békéscsabai időszak másik, általunk kiemelendőnek vélt eleme, amely szerintünk oly nagyon jellemző volt az egész pályafutására, az egyfajta „tudományos missziós” tevékenység. Az akkor igen gyors növekedést és központilag vezérelt, jellegzetesen alföldi iparosodást megelő megyeszékhelyen nem voltak komoly hagyományai a társadalomtudományi kutatásoknak, és a rapid urbanizáció mentén ekkor még csak kialakulóban volt a helyi véleményformáló elit. Tóth József és csapata elszánta magát, hogy aktív szerepet vállal ennek az elitnek a képzésében, művelésében, tájékoztatásában, így kialakításában. Kezdetől fogva fontos feladatának tekintette, hogy a tudományos eredményeket a minél szélesebb nagyközönség számára is hozzáférhetővé tegye, és ez az ismeretterjesztőnek is mondható tevékenysége - elszántsága nyomán nevezetük fentebb misszióknak - szintén végigkísérte pályáját. Nem csak az általa alapított folyóirat - „*Alföldi Tanulmányok*”, amelyet aztán a pécsi években más periodikák is követtek majd -, az ismeretterjesztő előadások - e tekintetben a pécsi időszakban a csúcspontot a majd a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Pécs-Baranyai elnöki és országos alelnöki posztja fogja jelenteni -, hanem az az igény is, hogy a közéleti, politikai szereplők, döntéshozók figyelmét felhívja a tudományos eredményekre. Személyében minden tekintetben a cselekvő geográfus ideáját igyekezett megvalósítani, egész életét végigkíséri az a küzdelem, amit azért folytatott, hogy a hatalom mindenkori birtokosai térrel kapcsolatos döntéseiket a geográfia kutatási eredményei alapján hozzák meg. Ha volt olyan tényező, amely pályafutásában keserűvé tette, akkor ez biztosan közéjük tartozik: érvei, olykor briliáns ékesszólása és személyes kapcsolati hálójának ellenére is igen ritkán sikerült elérnie ezzel kapcsolatos céljait.

Békéscsabát 1983-ban növi ki végleg. Amikor maga mögött hagyja a Viharsarkot, publikációs listája már 190 elemet számlál - mindezt a könnyű szószaporítás digitális eszközeinek feltalálása előtt éri el. Nem véletlenül és teljes joggal nevezte őt 65. születésnapján Dövényi Zoltán „grafomán geográfusnak”. Alfölddel kapcsolatos munkásságát az 1985-ös akadémiai doktori értekezés, „*Az urbanizáció sajátosságai és problémái az Alföldön*” zárja le, amelynek bibliográfiájában már pécsi „kiadási hely” szerepel.

A pécsi évek első időszaka pályájának legkevésbé reflektorfényben álló szakasza. Ismét egy alapítással kezdődik minden, sokkal nagyobb léptékben, mint Békéscsabán. A Regionális Kutatások Központjáról van szó - amellyel kapcsolatban Tóth József a szerencsétlen, „nehezen ragozható” névválasztást említette egyik markáns hibaként - amelyet a kor kétségkívül legismertebb és talán legmeghatározóbb társadalomföldrajz-tudósával, Enyedi Györggyel együtt hoztak létre. Az új szervezet születése több tényezőre vezethető vissza, részletes elemzésük nem tartozik e sorok szerzőinek feladata közé. Tóth Józsefet minden bizonnyal nem elsősorban a hazánkban akkor újdonságszámba menő regionális tudomány hullámainak meglovaglása vonzotta, talán nem is annyira az MTA FKI akkori vezetésével szembeni ellentétek taszították, hanem a vidéki kutatóintézeti hálózat létrehozásának lehetősége motiválhatta. Az RKK központját Pécssett, a háború óta létező Dunántúli Tudományos Intézet bázisán alakították ki. Pécs ekkoriban, bármilyen geográfiai paradoxon is legyen ez a mondat, Békéscsaba és Szeged között félúton helyezkedett el. A tudományos, sőt geográfiai kutatásoknak itt is megvoltak a hagyományai (pl. Prinz Gyula 1920-1941 közötti tevékenysége), de az akkori Tanárképző Főiskola kicsiny Földrajz Tanszéke nem volt összemérhető a szegedi egyetem magas szinten elismert tudományos műhelyével.

Azért, hogy az RKK a biztató indulás ellenére nem számít sikertörténetnek Tóth József pályafutásában, elsősorban a személyes ellentétek és a térrel foglalkozó tudományterületek útkeresései és villongásai okolhatók. Az utólagos bölcsesség mondatja velünk, hogy igen nagy kárára vált a hazai társadalomtudományoknak, hogy a földrajzi és regionális tudományi irány élesen elkanyarodott egymástól. A szintén nemrégiben eltávozott Enyedi Györggyel - akinek tudományos génuszát Tóth József mindig elismerte - való „szakítás” után hátrat fordított a kutatóintézetnek és az akkor már Janus Pannonius nevét viselő egyetem Tanárképző Karán folytatta pályafutását.

A pécsi évek második időszaka 1992-ben vette kezdetét és két évtizeden keresztül tartott. Talán az eddigiekből is kiderült, hogy pályafutásában az egyik legmeghatározóbb, és egyben legértékesebb elemnek a szervezetek létrehozásában, megteremtésében kifejtett alkotó tevékenységét tekintjük. A JPTE-n ezek az alkotó energiák arra irányultak, hogy a főiskolai tanszékből valódi, az oktatás mellett magas színvonalú kutatói tevékenységgel is foglalkozó tudományos műhelyt faragjon. Saját életében is jelentős váltás volt. Noha a katedrától soha nem szakadt el, és Pécsre érkezése után azonnal vállalt oktatási feladatokat is, a szegedi időszak után most először főállású kutató helyett főállású oktató, egyetemi tanár lesz. Ebbéli minőségében igen nagy elánnal lát hozzá a tanszék fejlesztéséhez. Bázisát a tanszék akkori munkatársain (például Aubert Antal, Gyuricza László, Hajnal Klára, Lehmann Antal, Majdáné Mohos Mária, Nagyvárad László, Pozsár Vilmos, Sikó Ágnes, Vuics Tibor) kívül az RKK-ból általában másodállásban szerepet vállaló kollégák (Erdősi Ferenc, Fodor István, Hajdú Zoltán), valamint a kívülről érkezők (Rudl József, Rudné Bank Klára, Lovász György, Golobics Pál, László Mária, Schweitzer Ferenc, Szederkényi Tibor, később Lóczy Dénes) mellett hamarosan saját tanítványainak (Trócsányi András, Wilhelm Zoltán, Gyenizse Péter, Pap Norbert, Tésits Róbert és sokan mások) népes csapata jelentette. Egyik legelső eredménye az egyetemi szintű földrajztanári képzés beindítása volt 1989-ben, majd a doktori képzés megteremtése 1994-ben, a „*Társadalmi-gazdasági aktivitás területi-környezeti problémái*” címmel. Fejlesztő, építő tevékenysége az 1990-es évek végére már az ország legnagyobb létszámú műhelyeinek egyikévé tette a Földrajzi Intézetet, amely a hazai társadalomföldrajz egyik legsokoldalúbb kutatási központjává is vált.

Talán Pécssett bontakozott ki igazán Tóth József oktatói tevékenysége. Sokkal több ilyen feladatot vállalt, mint az 1970-es évek óta bármikor, és számos tanítvány és kolléga egybehangzó vélekedése szerint virtuóz előadó volt. Legfőbb kurzusa évekig az „*Általános társadalomföldrajz*” jellegéből és helyéből fakadóan kiválóan alkalmas volt arra, hogy általa „megfertőzze” látásmódjával az elsős hallgatókat. Vallotta és oktatta, hogy a földrajzi látásmód szemlélet, hiszen minden, ami az embert körülveszi (időben és) térben történik. Előadásai valóban szemléletformálóak, nagy ívűek voltak, és ezt a teljesítményt nem csak pécsi földrajzosok élvezhették. Az intézetben tartott óráit más karokról is hallgatták, majd pedig hosszú éveken keresztül tanított a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézetében, illetve később karán, de kulcsszerepet játszott a szombathelyi földrajzi műhely megerősítésében, bolognai képzéseinek akkreditációjában. Hihetetlen, de egy időben Nyíregyházára és - egy kihelyezett képzésre - Gyulára is rendszeresen járt oktatni. Pályája végén, a nagy létszámú kurzusoktól visszavonulva, emeritusként végül egyetlen kurzusát, a „*Studium generale geographiae*”-re keresztelt szemináriumot tartotta meg, ahol félévente mindössze egy tucatnyi kiválasztott, tehetséges hallgató juthatott be - bátran mondhatjuk, hogy a kurzus kulcsszerepet töltött be a tehetséggondozásban.

Kutatói szempontból a pécsi évek második, egyetemi időszaka egyértelműen a szintézis jegyében telt. Nem annyira explicit módon, de előtérbe került munkájában az elméleti dimenzió, gondolkodása a földrajzi tér alapvető szerveződési elveinek keresése felé mutat. Ebbe az irányba az első, legsikeresebbnek mondható lépését még 1981-ben tette a rendszerszemléletű településfogalom, az elhíresült tetraéder-modell megalkotásával (*A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése*. Földrajzi Értesítő XXX. évf. (2-3) pp. 267-291.). Noha teljes precizitással senki sem összesítette, de erre a tanulmányára százas nagyságrendben hivatkoztak a hazai geográfia művelői, tanítványok sora alkalmazta és gondolta tovább a modellt. Később a településekre megfogalmazott kölcsönhatásokon alapuló megközelítést a földrajzi tér egészére igyekezett kiterjeszteni, és különösen a régió fogalmának értelmezésén

keresztül jutott el a térszerveződés és a társadalmi térszervezés folyamatainak és szintjeinek elkülönítéséhez. Ezen elvi alapokon állva folyamatosan támadta mind a regionális tudomány, mind pedig a területfejlesztési politika által létrehozott (saját, következetesen alkalmazott szóhasználatában kvázi-) régiókat, valamint legújabban a véleménye szerint „természetes” téregységként létező vonzáskörzetek figyelembe vétele nélkül megformált járási rendszert. Mindezekről vallott nézeteit több - mondhatni igen nagyszámú - tanulmány mellett egy emlékezetes előadásban is összefoglalta, amely „*Kell nekünk régió?*” címmel a *Mindentudás Egyeteme* sorozatban került a televízió, az olvasók és az [internet nyilvánossága](#) elé.

Eme korszak másik kiemelendő eredményeinek a nagy, egész intézetet megmozgató közös kutatási projekteket tarthatjuk. Ebből sokkal kevesebb volt, mint ahogyan azt Tóth professzor szerette volna: az intézet bővülésével és a kutatási irányok divergálódásával egyre nehezebb volt mindenkit egy téma közös akoljába terelni, és bántóan kevés volt az ilyen komplex témára szereshető megrendelés, forrás is. Mégis, ebből az időszakból talán az utókor szemével is kiemelkednek majd olyan projektek, mint a „*Középszintű közigazgatás reformja Magyarországon*” (1994), „*A magyarországi városhálózat és a városhiányos térségek vizsgálata*” (1996), a térség eddigi legátfogóbb monográfiáját (*Az Ormánság helye és lehetőségei - 2009*) összeállító kutatás, vagy a „*Világföldrajz*” (2010) kötet az Akadémiai Kézikönyvek sorozatban. A társadalomföldrajzzal kapcsolatos meglátásainak a több kiadást megért összegzése az „*Általános társadalomföldrajz I-II.*” című egyetemi tankönyv. Utolsó, a fentiekhez hasonló ívű, lassan napvilágot látó munkájának, az Ember Istvánnal és Pál Viktorral közösen szerkesztett „*Egészségföldrajz*” című monográfiának a bemutatóját már nem érthette meg.

Tudományos erényei és kutatói eredményei között meg kell emlékeznünk egy sajátos adottságról is. Talán bárki másnál jobb érzéke volt új, izgalmas kutatási irányok és témák felvetésére és megfogalmazására. Ezeket az ötlet-csírákat azután tanítványai fejébe igyekezett palántázni, és rendkívül nagy örömmel figyelte kisarjadásukat, majd önálló életre kelésüket is. Így éledhetett újra, szökkenhetett szárba a kulturális földrajz (Trócsányi András), az egészségföldrajz (mindenekelőtt Pál Viktor) vagy a számára talán legkedvesebb tántum-földrajz (Győri Ferenc) révén, de így születtek meg a Földrajzi Intézet műhelyében a Balkán (Pap Norbert), a munkaerőpiac földrajzi kérdései (Tésits Róbert) és az Ázsia (Wilhelm Zoltán) kutatási irányok is.

Korábban is írtunk már a közélet, mindenekelőtt persze a tudományos közélet formálásának ambícióiról. A tudomány világán belül hosszú éveken át küzdött a geográfia pozícióinak erősítéséért, elsősorban ez a vágy motiválta akkor is, amikor többször is eredménytelenül pályázott akadémikusi székre. Vérbeli vezető volt, aki nehezen tudta máshogyan elképzelni magát - ebben az időszakban legalábbis - mint valamely szervezet élén. E szerepkörében rendkívül határozottnak, céltudatosnak bizonyult, és ami talán a legfontosabb: mindig volt víziója arról, hogy merre tart az általa irányított hajó. Bármilyen, ellentmondást nem tűrő vezető volt időnként, erős volt kompromisszumkészsége is, és kivételesen éles lényeglátásával gyorsan felismerte a problémákat, és adott esetben kész volt elfogadni beosztottjai, ifjú kollégái érveit is.

Egymásra épülő vezetői karrierje a Természettudományi Kar dékánjaként, a JPTE majd a PTE rektoraként 1994-2003 között egy évtizedig tartott. Dinamizmusa segítette valódi egyetemi karrá formálni a TTK-t, felkészítenie a JPTE-t az átalakulásra, majd egyetlen intézménnyé integrálni a pécsi (és szekszárdi) felsőoktatási képzőhelyeket. Rektorként mindenekelőtt talán a világra való nyitást képviselte a legkövetkezetesebben. Utazásainak globális térképén alig-alig maradt fehér folt, és egyértelműen ő vetette meg a mai PTE külkapcsolatainak alapjait. Rektori minőségében is igen fontos volt neki a közélet: baráti jellegű kapcsolatot ápolt a néhai Toller László polgármesterrel, de szívélyes viszonya volt utódaival, Tasnádi Péterrel és Páva Zsolttal is. A belügyi, oktatásügyi és honvédelmi kormányzatban is mindig akadtak barátai, és ezt a kapcsolati hálót - amelynek legendás és emlékezetes megnyilvánulásai voltak a rektorsága idején tartott József-napi ünnepségek Kócsag utcai „rezidenciáján” - annak az alapigazságának az érvényesítésére használta fel, hogy a politika hivatásos művelői csak a tudomány szolgálta eredményeit figyelembe véve hozhatnak jó döntéseket. Munkáját közéleti elismerések sora kísérte, mindet igen nagy becsben tartotta,

de mind közül talán a *Magyar Köztársasági Érdemérem Középkeresztjére* és választott pátriájának, *Pécs díszpolgári címére* volt legbüszkébb.

Az őt körülvevő emberek, tanítványok, kollégák és barátok hatalmas száma is hasonlatossá tette életigenlése, sokoldalúsága, a társaság, az ételek és az italok szeretete mellett egy reneszánsz nagyrhoz. Tiszteletői nagy számát még egy nagyon fontos emberi erénye magyarázza. Soha nem feledte el, hogy honnan indult útjára, és ennek megfelelően nagyon erőteljes szociális érzékenység munkálkodott benne. Akin csak tudott, segített: bizalommal, munkával, ajánlással, nem egyszer a szabályok nagyvonalú értelmezésével. Akit bizalmába fogadott, annak hibáit, botlásait is megbocsátotta, és egyedülálló érzéke volt abban, hogy meglássa és felkarolja a tehetséget a kissé excentrikus, nehezen beilleszkedő és nem mindenki által megértett emberekben.

Legkedvesebb pécsi művének mindenképpen a doktori iskolát tekinthetjük. Amikor a tudományos minősítés rendszere átalakult az 1990-es évek elején, kapva kapott a lehetőségen és (Lovász Györggyel közösen) megalapította a pécsi doktori programot. Fial tanítványait - akik közül az első ma már tanzévezető docensek - nem csak tanította, szemléletüket formálta tudatosan és tudattalan módokon is, hanem nagyon hamar bizalmába fogadta őket, és a mély vízbe dobás ősi módszerével pályájuk legelejétől igen fontos, nem egyszer igen nagy önállóságot igénylő feladatokkal bízta meg őket. Valóban partnerként kezelte a fiatalokat, doktori iskolájában a tegeződés volt a módi a „siheder” akár huszonéves kutatók és a rector emeritus között.

Az általa kialakított Földtudományok Doktori Iskola másik nagy erénye a nyitottság volt - nem csak geográfusokat, hanem a legkülönbözőbb tudományterületekről érkező, a különböző térproblémák iránt fogékony kutatókat fogadott. Bírálói ezt a gyakorlatot rendre szemére vetették, a földtudományi PhD-fokozat „leértékelésével” vádolták. Tóth József azonban felismert egy nagyon fontos tényezőt, nevezetesen, hogy a geográfia túlélésének egyik záloga, ha nem zárkózik önmagába, hanem nyitott maradt a más területek felé. Azt is hitte és vallotta, hogy a képzés, még a doktori képzés sem csak egy szűk elitnek szól: a lehetőséget minél szélesebb körben kell megadni a magukban tehetséget érzőknek. Az már egy jellegzetes Tóth-féle jellembeli nagyság, hogy nagyon gyorsan szívébe zárta a tanítványait, és minden tőle telhetővel segítette szakmai, tudományos boldogulásukat. A rektori ciklusainak lezárulta után ez volt az ő igazi közege, és minden keserű tapasztalat közül talán azt élte meg legnehezebben, hogy korából adódóan nem vezethette tovább a leginkább a saját képére formált műhelyét, a Földtudományok Doktori Iskolát.

Tóth József híres-nevezetes Kócsag utcai házának kertjében áll egy útjelző fa. Életének legfontosabb álmásai irányába mutattak rajta a táblák, precízen feltüntetve a távolságokat is. Közismerten fennkölt, helyenként sarkos, vaskos és morbid humorának megnyilvánulását véltük felfedezni abban, hogy szerepelt rajta egy „temető” felirat is. De talán arra is utal, hogy az életet a maga teljességében megélő emberként képes volt elfogadni ezt a végső ténytet is. Az alkotó ember ősi vágya, hogy alkotásaiban neve fennmaradjon, hiszen talán ez az egyetlen mód, ahogyan elérhetjük a halhatatlanságot. Neki ezen kívül volt még egy kiváló módszere: igazi, nagybetűs Mesterként tanítványaival hintette tele a geográfiát határainkon belül és azokon túl is. Most, hogy eltávozott közülünk, rajtunk áll, hogy örökségét tovább vigyük, tovább építsük.

CSATÁRI BÁLINT

A Mester...elment... a Cegléd - Szeged - Békéscsaba - Pécs állomásokat érintve

Emlékek Dr. Tóth József (1940-2013) egyetemi tanárról

Azt hiszem, hogy kevesen vagyunk olyanok, mint én, akik 27 évesen ismerhettük meg Őt. A rigorózus felvételi bizottság mögött ült két sorral, 1967 júniusában. S figyelte, hogyan felelünk a szóbelin. Tekintete, finom gesztusai, vagy, ahogy ma másképpen mondják, a testbeszéde, segítséget adott és biztatást sugárzott. Később, mikor az előfelvételi katonaság után már tanárként megismerhettük 1968-ban, akkor is olyan volt. És olyan maradt haláláig. Segítő és biztató tekintetű ember. Tanár, Tudós és Apa, Nagypapa... csupa nagybetűvel. Csoport-, Intézet- és Egyetemvezető. Iskolateremtő. A szakmáját és a hivatását a jobbítás szándékával gyakran gyötrődve szerető, kiváló ember.

Én az „első” és a „második” iskolájának voltam a növendéke. Huszonöt éven át. Ilyenkor, mikor egy Mester eltávozik az élők sorából - ilyen különleges pillanatokban - emlékek sora tolul a diák, a tanítvány, a kollega fejébe. S ott motoszkál a szomorú hír több irányból érkező vétele óta. Nem hagy nyugodni. Meg kell írni a jövő geográfusai számára, hogy igazán mitől is lettünk mi gazdagabbak és a halála pillanatától valamennyien szegényebbek.

Talán az emlékező példákat sorolni a legmeggyőzőbb. Nagyon sokat lehetett Tőle tanulni, mint Tanártól. Igényességet és következetességet. Lehetett hallgatni Tóth József adjunktus Tanár Úrtól (magunk közt Tóth Jóskától) magas színvonalú, élvezetes, meggyőző, magával ragadó település- és világ-földrajzi előadásokat. Aki akarta elleshette, hogy mindig minden „következő órára”, előadásra, (sőt, mint később megtudtam Tőle, a vizsgáztatásra is) - készülni kell. Érezkelni lehetett ezt akár az egyetemi tanulmányi kirándulási megálló adott „pillanatában” történő „laza” Tóth előadás során is. A korrekt és felelős osztályozás fontosságára is megtanított. A saját példájával. Mert az igazi tanár így nevel.

A világ tudományosságára való nyitottságot is ekkoriban tanultam el Tőle. Nagyon nagy dolog volt 1971-ben, hogy a Nemzetközi Földrajzi Unió vezetésének döntése után hazánk volt első szocialista ország, amelyik regionális IGU világkonferenciát szervezhetett. Akkor Ő, a szegedi események főrendezője, a világhíres tudósokból álló csapatot gardírozta Szeged környékén, három teljes napig. S mondta: Bálint jöjjön, segítsen maga is, mint hostess. Még a mából visszagondolva is csoda volt látni, hallani, érezkelni, hogy Kedvenc Tanárom a szakirodalomból már akkor ismeri a világ hozzánk is ellátogató híres agrár- és vidékföldrajzosait. Sőt szót ért velük. Élvezet volt szemlélni, átélni, hogy hogyan mutatja be nekik Szeged és vidéke geográfiáját, a tanyákat, a hagymásokat, (és ma szinte hihetetlennek tűnik, de a külföldi profeszszorok kérésére az éppen abban az évben elhunyt Erdei Ferenc sírhantját Makón!).

A nevezett kongresszus két napos tanulmányi kirándulásának legkritikusabb és szakmailag a legigényesebb magyar részvevője az a Lettrich Edit volt, akit a következő évben Tóth tanár úr kandidátusi munkahelyi vitáján hallhattunk ismét Szegeden. S akkor láthattuk Tanárunkat úgy is, mint vitázó, érvelő, védekező, majd néha az ismeretekkel felvértezett támadni is tudó tudóst. Az Alföld elkötelezett kutatóját. Aki saját, akkori három évtizednyi életéből pontosan tudta, hogy mit jelent az alföldiség. Hogy hogyan lehet tehetséggel és szorgalommal, következetes kitartással előrébb jutni, diplomát szerezni. Albérletekben lakva családot alapítani. Éjjelente egy szobában az egész családdal doktori értekezést és cikket írni, no

meg készülni pontosan az egyetemi előadásokra. Vagy éppen a diákköri szemináriumokra, ahol bennünket is, külön odaadó munkával „segített rá” erre a szép, küzdelmes és nemes pályára. Ilyen diákköri „akciónk” volt, amikor 1973-ban Egerben közösen kerestük azokat a tehetséges fiatal munkatárs-jelölteket (pl. Dövényi Zoltánt) akikkel később, azon év szeptemberében Békéscsabán - Becsei Józseffel és Enyedi Györggyel együtt - megalapítja a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézetének Alföldi Kutatócsoportját. Első munkahelye egyetemi szobájából távozva rám hagyta polcát és a kedvenc, állandóra kikölcsönzött könyvtári olvasmányait. S onnan kezdve számomra/számunkra egy különlegesen sikeres évtized következik. Igazi, vitathatatlan és máig ható tudományos eredményeket hozó műhelymunka. Ahol sístereg a szellem. Megbízásokat, plusz-munkát (és pluszjavadalmakat) szerez munkatársainak, lakásmegoldásokat keres és talál. Külföldre küld bennünket. Publikálásra serkent. S mindezt olyan kellemes és emberbarát alkotó légkörben, amiben egyszerűen nem lehetett nem teljesíteni. Szinte soha nem utasított. Úgy tett, cselekedett, mintha első volna az egyenlők közül. Maga járt elől. Ő is hozta a saját írását a műhelyvitára. Alig vártuk, hogy kicsit „beleköthessünk” a szövegébe. De ma már világos számomra, hogy Ő jól tudta: ezzel mi tanulhattunk a legtöbbet. Az igényes, pontos és közérthető szakszöveg fogalmazás fortélyait akkor sajátítottuk el jó néhányan. Tóth József, a Mester, akkor pontosan azt és úgy tette velünk, tanítványokkal, ahogy akkor nekünk arra jövőnk szempontjából a legjobb és legtávlatosabb módon szükségünk volt (s ma már nemcsak sejtem, hanem hiszem is, hogy úgy, ahogy Vele nem tették egykoron).

Tudományszervező képessége is kiteljesedhetett. A Magyar Földrajzi Társaság Körös-vidéki Osztálya, s persze az intézeti tudományos műhely is, szinte minden hónapban rendezett valamilyen vitát Békéscsabán. Az Alföldről, a tanyákról, Mezőberényről (a helyét kereső kisvárosról¹), a fejlődésben való megkésetttség, a hátrányos helyzet földrajzi problémáiról, vagy a határ-mentiség kérdéseiről.² Az erről írt közös cikkünk - miatta persze - ma is a második leggyakrabban hivatkozott írásom. A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatásokkal is messze megelőzte korát. S nyilván jól ismerte a kiválóan együttműködő holland városgyűrűről szóló tudományos és tervezési eredményeket. Megjelenik az Alföldi Tanulmányok.

Pályáink egyik szép és feledhetetlen közös pillanata volt, amikor 1982 januárjában megvédhettem a Magyar Tudományos Akadémián kandidátusi értekezésemet. Aztán még majd egy évtizedet dolgoztunk együtt az MTA Regionális Kutatások Központjában. Ma is előttem van, ahogy Varsóban, jó sörök mellett nagy vitákat generált a Közép-Európát lefedő „geográfia esernyőről”. Addig is, akkor is bámultam különleges földrajzi érzékét, ami nagyon mélyről, egyfajta természetes tudásból fakadt (és nyilvánvalóan abból a sok tanulásból, ami igazán mögötte volt, s az egyszerű, tehetséges alföldi, ceglédi gyerek tudására folyamatosan ráakódott). Rajz- és rögtönző, debattóri képessége is lenyűgöző volt.

Sőt, Mesterré igazán az tette, hogy képes volt megtanítani, sőt át is adni ezeket a készségeket azok számára, akik hajlandók voltak befogadni azokat.

Negyedszázad után, számomra az addig igazán szoros együttműködésünkön alapuló közös útjaink jórészt elválnak. A következő két évtizedben, hál' Istennek másokat tudott részesíteni - gondolom az általam fentebb soroltakhoz hasonló - élményekben, szakma és hivatásszeretben, tudásban, tudományos módszertanban, büszke emberi és tanári tartásban, fanyar humorának morzsáiban...

S e sorok írójának, részben az Ő jóvoltából is, és sokak, mások támogatásával megadatott, hogy Kecskeméten két évtizede magam is létrehozhassak, majd vezethessek egy kis kutatóműhelyt. Amelynek belső elvei és szabályai jórészt megegyeztek azzal, amit Mesteremtől tanultam. És jól működtek itt is. Ami a tudományunk hasznosíthatóságába vetett hitünket megrendítette kissé, az egy másik világ eljövetele.

1 Már a cím is felindulást keltett a hatalmi elit köreiben. Mi az, hogy kisváros, mikor jogilag Mezőberény nem város? Mi az, hogy keresi a helyét, mikor a szocializmusban minden a helyén van!

2 Tóth J, Csatóri B: Az Alföld határmenti területeinek vizsgálata, *TERÜLETI KUTATÁSOK* 6. pp. 78-92. (1983)

Sajnos jobb nem lett. Sem az Alföld és társadalmának helyzete, sem a geográfiaé. De akkor is úgy érzem, nem volt hiábavaló, amit tettünk. Mert Tóth Józsefnek és tanítványainak a művei elővehetők, olvashatók, használhatók, megújíthatók, meghaladhatók. Azok és olyanok lesznek képesek erre, akik rászánnak egy életet és akik fel akarnak nőni a „Mesterhez”. Életem során csak két tanárom használta ezt a kifejezést, úgy általános megszólításként, a diákjai, a tanítványai felé. Az egyik Tóth József volt.

Aki, lehet, hogy kevesen tudják, humoros pillanataiban limerikeket is írt. Olyan, a régi angol polgári miliő hagyományából eredő ötsoros versikéket, amiben van személynév név és földrajzi név is, és egy csi-petnyi élc. Az e sorokat író tanítvány, egy effélével kísérel meg elköszönni Tőle:

A Duna - Tisza közén egy nagy, tanyás város Cegléd,
Ahonnan Tóth Jóskát Szegedre repítette a tehetség,
Nagy geográfus lett ott, tanár, kutató és apa,
Majd jött a csoportalapítás és Békéscsaba.
A pécsi tudós nagyapaság után, most miért e sietség?

A fenti írás voltaképpen másodközlésnek számít: Bálint Bátyánk megemlékezését a Geográfus Hírlevélbe szánta, és közvetlenül is elküldte sokunknak. Mélyen megindító sorait azonban nagyon szerettük volna közölni, és ezért elkértük - úgy érezzük, Tóth professzor úrról való megemlékezésünk e személyes nézőponttal sokkal gazdagabb és méltóbb. [a szerk.]

A környezet és a lakosság egészségi állapotának kapcsolata Magyarországon

Bevezetés

A társadalmi-gazdasági tevékenységből származó, antropogén eredetű környezeti változások a visszahatások következtében kedvezőtlenül érinthetik a környezetet, az emberek egészségét is. Az egészség az életminőség semmi mással nem helyettesíthető eleme, melynek megtartása vagy helyreállítása megkülönböztetett figyelmet kell, hogy kapjon mind az egyén, mind a társadalom értékrendjében és cselekvésében. A magyar lakosság egészségi állapota kedvezőtlen képet mutat. ¹

Az emberi megbetegedések kialakulásánál, a halálozások előzményeként szerepet játszó tényezők sokrétűek lehetnek. A WHO definíciója szerint az egészség a teljes testi, lelki és szociális jólét állapota, és nem pusztán a betegség vagy fogyatékosság hiánya. A lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészség egyike az alapvető emberi jogoknak, hazánkban ezt az Alkotmány is megfogalmazza. Az egészség meghatározza az emberek életét, életminőségét éppúgy, mint a társadalom jövedelemtermelő képességét, ezért az egészségmegőrzés, egészségfejlesztés hatékonyságának növeléséhez szükséges információk meglétének, elérhetőségének jelentősége egyre jobban felértékelődik².

A születéskor várható átlagos élettartamot befolyásolja az ország gazdasági fejlettsége, az ország kulturális szintje, hagyományai, hogy az ország jövedelméből mennyit fordítanak az egészség megőrzésére, fejlesztésére. A születéskor várható élettartam mindkét nem esetében javult az elmúlt másfél évtizedben Magyarországon. Ez a népesség öregedését okozta, amely az ellenálló- és alkalmazkodóképesség csökkenését hozta magával, így a betegségek többségének előfordulása az életkor emelkedésével egyre gyakoribb. A férfiak magasabb halandósága miatt az idősebb népességben a nőtöbbség a jellemző (FEJES L. - RESTYÁNSZKINÉ JACZKÓ V. 2011). A halandósági kockázati tényezők között kiemelt fontosságúak - az életmód és a táplálkozás mellett - a környezeti ártalmak, a települési és lakókörnyezet egészségkárosító hatásai. A környezeti tényezők és az emberi egészség közötti ok-okozati összefüggésről számos elemzés készült, melyek alapján feltételezhető, hogy a halálozás okai között minimum 15%-ban felelős a szennyezett, rossz minőségű környezet. Az OECD 2008-ban Magyarországról készített környezetpolitikai teljesítményértékelésében felhívja a figyelmet arra, hogy a környezet-egészségügyben jelentkező problémákat tovább súlyosbíthatja a szegénység, a jövedelem egyenlőtlenségek növekedése.

Érdekes tény tovább, hogy a családi kapcsolatok mennyire fontosak az egyén egészsége, jóléte szempontjából. A család, a társas kapcsolatok támogatása és az egyén egészségi állapota között összefüggés már bizonyított. Különböző családformában élőknel különbözik az egészségi állapot és jólét, mivel más életmód társulhat az eltérő családi állapotokhoz.

A környezetváltozás egészségügyi vonatkozásai

Az ember a környezetével szerves egységet alkot, melyben az egészséges szervezet a környezettel egyensúlyban van. Ennek az egyensúlynak a lényege, hogy az emberi szervezet a külső feltételekhez alkalmazkodni képes. Az egyensúly megbomlása a környezet olyan megváltozásának következménye, amelyhez az ép szervezet már nem képes teljesen alkalmazkodni, az ember alkalmazkodó-képességének csökkenése viszont betegségek kialakulásához vezet. Az ember és a környezet kapcsolata kétoldalú: nemcsak a szer-

¹ 96/2009. (XII. 9.) OGY határozat a 2009-2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról

² KSH jelenti. Gazdaság és társadalom. 2010/2. Budapest, KSH 2010. Bp.

vezet alkalmazkodik a környezet változásaihoz, hanem az emberi tevékenység is hat a környezetre. Az ember tudatosan befolyásolja, változtathatja környezetét, hogy optimális életfeltételeket teremtsen magának. Ez viszont olyan módon visszahat a környezetre, amely körforgásszerű folyamatot indít el a környezet és az ember között (RÓNA B. 1972).

Az egyén egészségi állapotát, illetve az azt befolyásoló magatartási formák összességét a genetikai és demográfiai adottságokon túl számos egyéb tényező alakítja. A széles körben figyelembe vett Lalonde-jelentés³ szerint az egészséget alapvetően négy determináns határozza meg: a genetikai örökség, az életmód, a környezet és az egészségügyi ellátás (DIRICZINÉ BARNA GY. 2010, AMBRUS Z-NÉ-VARSÁNYI T. 2011):

- 1. az egyén biológiai adottságai: genetikai öröklött tulajdonságok (*ellenálló képesség, alkat*), életkor, nem; öröklött megbetegedések, hajlam;
- 2. az egyén életmódja: feltételek, lehetőségek (*szociális helyzet, anyagi tárgyi feltételek*), szükségletek (*önmegvalósítás szükséglete, létszükségletek, érdekek, életcélok*), indítékok (*helyes belső értékrend*), táplálkozás, élvezeti szerek fogyasztása, testmozgás, egészséget károsító (*rizikófaktorok*) vagy erősítő életmód;
- 3. környezeti tényezők, hatások:
 - a. természeti környezet (*levegő, víz, talajszennyezés, zaj, hulladékok*)
 - b. társadalmi környezet (*kultúra, szociális támogatási rendszer stb.*)
 - c. gazdasági feltételek (*munkanélküliség, gazdasági válság, nemzeti egészségvédő programok stb.*)
- 4. az egészségügyi ellátás rendszere: szűrővizsgálatok, védőoltások, egészségnevelés stb.

Joumard, I., C. André, C. Nicq, O. Chatal szerzők 2008-ban készítettek egy átfogó tanulmányt 23 OECD ország 1981-2003 közötti panel-becslése alapján. E vizsgálat az egészségtermelési függvény-megközelítés igen jellemző példája, ugyanakkor lehetőséget nyújt a magyarországi egészség-állapot értékelésére időbeli és keresztmetszeti összehasonlításban is. Az OECD tanulmányban az egészségi állapot makroszintű „termelési függvényét” az alábbi változókkal jellemezték:

$$Y_{it} = a_i + b \cdot HCR_{it} + c \cdot SMOK_{it} + d \cdot DRINK_{it} + e \cdot DIET_{it} + f \cdot AIRPOL_{it} + g \cdot EDU_{it} + h \cdot GDP_{it} + \text{hiba}_{it}$$

Ahol:

i ország, t idő (év)

Y_{it} várható élettartam (vagy korai halálozás, férfiaknál, nőknél)

HCR= egy főre jutó egészségügyi forrás (*egészségügyi kiadások vagy orvosok száma*)

SMOK= egy főre jutó dohányfogyasztás grammban, a 15 évnél idősebb népességre

DRINK= egy főre jutó tiszta alkoholfogyasztás literben, a 15 évnél idősebb népességre
(*a sör 4-5%, a bor 11-16% és az égetett szesz 40 % tiszta alkoholnak felel meg*)

DIET= egy főre jutó zöldség és gyümölcs-fogyasztás, teljes népesség

AIRPOL= egy főre jutó nitrogén oxid emissziója kilogrammban

EDU= a 25 és 64 közötti lakosság aránya, akik legalább középiskolát végeztek
(*upper secondary education*)

GDP= egy főre jutó GDP

³ Marc Lalonde kanadai egészségügyi és népjóléti miniszter volt, 1974-ben jelent meg a róla elnevezett jelentés: A new perspective on the health of Canadians címmel

Az egyes tényezők relatív hozzájárulása a (nép)egészséghez nehezen mérhető, azzal azonban a legtöbb szakember egyetért, hogy közülük az életmód szerepe a leginkább domináns (AMBRUS Z-NÉ-VARSÁNYI T. 2011). A környezet mindazoknak a fizikai, kémiai, biológiai és társadalmi tényezők összessége, amelyek az embert körülveszik. Általában a fizikai és kémiai környezet változásainak az egészségi hatásait szokták figyelemmel kísérni, pedig a többi tényező is éppoly jelentős. A fizikai, kémiai és biológiai hatások az anyagi, társadalmi helyzetünk szűrőjén keresztül érvényesülnek.

Az egészség megromlásához illetve az egészség-egyenlőtlenségek kialakulásához vezető lehetséges okok, illetve a különböző egészséget befolyásoló tényezők szerepének tisztázásához ad segítséget a korábban publikált modellek és az utóbbi évek tudományos ismeretei alapján kialakított egészségmodell (1. ábra). A modellben a közvetlen hatást kifejtő tényezők érintik az egészségi állapotot, míg a közvetett tényezők csak a közvetlen hatásúakat. Az ábra szélén az egyes meghatározó tényezők legfontosabb elemei láthatók. A feltüntetett elemekhez könnyen kapcsolhatók a gyakorlatban elterjedten használt egészségmutatók és adatok (VITRAI J. 2011)

1. ábra. Az egészséget befolyásoló egyéni és környezeti tényezőkre épülő részletes egészségmodell (Forrás: VITRAI J. 2011)

A környezetváltozás egészségügyi vonatkozásai Magyarországon

Az, hogy társadalmi és környezeti tényezők döntően befolyásolják az emberek egészségét, már ősidők óta ismert. Az emberiség kultúrájának kezdetéig visszavezethető az az ismeret, hogy a betegségek okai részben az egyénben, részben környezetében keresendők. Hippokratész, a nyugati orvostudomány megalapítója „A levegőről, vízekekről és a helyekről” című írásában arról értekezik, hogy az évszakok és az időjárás változása, a levegő, vagy a víz kórokozó vagy éppen gyógyító hatással van az egészségre. Az egyén életmódja betegséghez vezethet, állították neves filozófusok, mint Plató és Rousseau, akik a gazdagok fényűző életvitelével magyarázták betegségeik kialakulását. A járványok terjedéséről szerzett tapasztalatok alapján a 14. századi arab orvosok apró részecskéknek az emberi testbe jutásával magyarázták a fekete himlő terjedését, és így a betegség eredetét környezeti okokra vezették vissza. A fertőző betegségeket okozó szabad szemmel láthatatlan részecskék mellett Galenus miazma-elmélete vált ismertté, és következtetése, hogy a betegségek elkerülhetők a személyes és környezeti higiénével. A betegségek eredetének

biológiai magyarázata mellett a társadalmi-gazdasági környezet egészséget meghatározó szerepére már a 19. század óta ismertek a tudományos bizonyítékok. Ezek igazolják például, hogy a halandóság összefügg az iskolázottsággal, a foglalkozással, azaz az egyén társadalmi pozíciójával és környezetével is, mint a lakóhely, a munkahely higiéniés viszonyaival (VITRAI J. 2011)

Az 1960-as évektől kezdve vizsgálták a környezeti eredetű egészségkárosodásokat. Igaz, a mért környezeti adatok titkosak voltak, csak a válogatott, ártalmatlan értékeket publikálták. Magyarországon Sós az 1960-as, BAKÁCS T. az 1970-es években felhívta a figyelmet a környezeti eredetű egészségkárosodásokra. Utóbbi mutatta ki a rosszindulatú daganatok okozta halálozások nagyobb arányszámát Budapesten, annak ellenére, hogy ott a higiéniés viszonyok jobbak voltak az átlagosnál. Az emberi egészség szempontjából ezért rendkívül fontos a környezet szerepének tisztázása a különféle betegségek kialakulásában (DÉSI I. 1999). Vannak kutatók, akik a környezeti hatás szerepét közel 80%-ára teszik, mások szerint a károsító hatások 10%-éért a levegő, 20%-áért a víz és 70%-áért a táplálkozás a felelős. Az összes emberi megbetegedés legalább 20-25%-ában a környezeti hatás biztosan igazolható. Dohányosok esetében a nem szennyezett levegőjű területeken élők mortalitása 51%-a a szennyezett helyeken élőknek; a nemdohányzók esetében ez az arány 29%. Szennyezett levegőjű területeken 27%-kal több a légzőszervi megbetegedés, mint a tiszta levegőjű helyeken. Ha a levegőszennyezettség 50%-kal csökkenne, a bronchitis előfordulása és mortalitása 25-50%-kal kevesebb lenne. Ugyanakkor valamennyi légúti betegség előfordulása és mortalitása 25%-kal csökkenne. A légzőszervi daganatos betegségek és halálozás esetében is hasonló az összefüggés. Városokban a tüdődaganatok prevalenciája⁴ kétszerese a falvakban élőknek, az ebből eredő halálozás pedig háromszorosa. A szennyezett levegőjű térségekben élőknel a tüdőrák incidenciája⁵ 25-30%-kal magasabb, mint a tiszta levegőn élőknel. Nagyvárosokban a tüdőrák mortalitása 22%-kal magasabb, mint vidéken. Ha a légszennyezés 50%-kal csökkenne, a tüdőrák mortalitása 25%-kal lehetne kevesebb, az összes daganatos esetek száma pedig 15%-kal. A cardiovascularis betegségek és a halálozás további 20%-kal csökkenne.

A kedvezőtlen társadalmi tényezők, a gazdasági, szociális helyzet, a kulturális elmaradottság, a képzetlenség, az egészségügyi ismeretek hiánya, mint multifaktoriális okok szerepelnek az egyéni, de populációs szinten is. Lényeges felismerés az, hogy a környezeti hatások nemcsak a munkahelyen, hanem az ember mikrokörnyezetében, háztartásában, lakókörnyezetében egyaránt jelentkezhetnek (DÉSI I. 1999). Közvetett hatásként értékelhető a környezet károsodása miatt elmaradt pihenési (rekreációs) lehetőség is. A megbetegedések visszaszorítása látványos volt abban az időben, amikor bizonyos akut betegségek, az ún. népbetegségek (pl. tuberkolózis) jelentek meg a népesség nagy hányadában. Napjainkban a krónikus, nem fertőző betegségek okoznak gondot. Ezek kialakulásában lényeges szerep jut az időtényezőnek, a rizikófaktornak stb., amelyek a megelőzés szempontjából nehezen kezelhetők. Az emberek közvetlenül nem érzékelik a rizikótényezők káros hatását, és így az egyén magatartásának alakításában, az élet- és munkakörülmények szervezésében azok csak kismértékben érvényesülhetnek. Ez vonatkozik mind az egyén, mind a társadalom magatartására.

Társadalmi szinten pedig csak feltételezések vannak arra vonatkozóan, hogy a környezetszennyező termelés okozta közvetlen és közvetett károk hogyan aránylanak az okozott betegségek ellátásához szükséges anyagiakhoz. A környezet- és a munkavédelem figyelmen kívül hagyásából eredő kártételek olyan nagymértékűek, hogy az elhanyagolásukkal nyert megtakarítás a beruházásoknál még rövidtávon is elenyésző a keletkező károkhoz viszonyítva. A pontos környezeti kárfelmérések egyik jelentős problémája a részletes adatok hiánya.

Irodalmi adatok szerint a környezeti károsodásokból eredő megbetegedések száma a légzőrendszer betegségeinél 20-40%-ra, a mozgásszerveknél 10-20%-ra, keringési rendszer betegségeinél 20%-ra becsülhető. Ez összességében 6-12% lehet még akkor is, ha a többi főcsoport betegségeit minimális részesedéssel vesszük környezeti károsodással összefüggőnek. Az 1. táblázat adatai mutatják, hogy a környezeti elemeknek mekkora a szerepük a betegségek közvetítésében, illetve előidőzésében.

4 Adott időpontban, illetve időszakban egy adott populációt érintő jelleg (pl. betegség) előfordulási gyakorisága

5 Az adott populációban adott időtartam alatt előforduló új esetek (pl. megbetegedés) gyakorisága

Betegség	Élelmiszer	Víz	Levegő	Talaj, hulladék,	Zaj, rezgés
Fertőző paraziták	30	25	20	20	-
Keringési rendszer	20	10	20	-	20
Daganatok	25	10	25	-	-
Emésztőszervek	30	20	5	5	-
Húgy-, ivarszervek	20	10	-	-	-
Idegrendszer	5	-	5	25	-
Légzőszervek	-	-	30	5	-
Veleszületett rendellenesség	5	5	5	-	-
Anyagcsere-immunrendszer	10	10	-	-	-
Kültakaró, csont, izom	5	5	5	5	-

A környezetszennyezés okozta hazai egészségkárosodás nagyságát teljes körűen az 1980-as évek végén kezdték feltárni a magyar kutatók, mely vizsgálatokat az újabb nemzetközi eredmények is segítették. A magyar lakosság egészsége az ország társadalmi-gazdasági helyzetéhez mérten évtizedek óta kirívóan rossz. Az Európai Unióban a sereghajtók közé tartozunk szinte valamennyi egészségmutatóban. Ugyan két évtizede javul a magyar lakosság egészségi állapota, de még mindig messze elmarad szinte valamennyi egészségmutató tekintetében az Európai Unió más országaitól - azokban ugyanis gyorsabban javul az ott élők egészségi állapota. A betegségek gyakoribb előfordulása és a kimagasló halandóság miatt a magyarok rosszabb minőségű és rövidebb életre számíthatnak nemcsak a korábbi uniós országok, hanem a velünk együtt csatlakozott Visegrádi országokhoz viszonyítva is. A rossz egészségi helyzet és az alacsony születésszám eredményeképpen Magyarországon a legnagyobb a népességfogyás az EU „rég” 15 országával és a Visegrádi országokkal (Csehország, Lengyelország és Szlovákia) összevetve is (VITRAI J. 2011).

Környezeti elemek változásainak hatása az emberi egészségre

A levegőminőség változásának hatása az emberi egészségre

A környezeti tényező közül hazánkban az egészség szempontjából a legnagyobb hatása a levegő szennyezettségének van. A több okra visszavezethető légúti betegségek jelentős részében a környezetszennyezés a kiváltó ok vagy a súlyosbító tényező (VÁRKONYI T. 2000). A légszennyezést okozó anyagok száma kb. 1400-1600. Az emberi egészségre gyakorolt hatásuk szerint a szennyezők lehetnek (ANDA A.-BURUCS Z.- KOCIS T. 2011):

- kellemetlen légszennyezők: koncentrációjuk alacsony, és mérgezést nem okoznak, a közérzetünket negatívan befolyásolhatják,
- nem toxikusak, mint a CO₂, amely nem tud olyan magas koncentrációban lenni a környezetünkben, hogy az károsítsa egészségünket,
- toxikusak: pl. a klór, CO, melyek már alacsony koncentrációban is mérgező hatásúak,
- karcinogének: pl. illékony szerves vegyületek (VOC), policiklikus aromás szénhidrogének (PAN),
- mutagének: pl. dioxin.

A légkör összetételének, benne az antropogén szennyeződéseknek mindenki ki van téve. A levegő nagymértékű szennyeződése az ipari forradalommal indult meg, Magyarországon az extenzív iparosítás időszakában érte el csúcspontját, és ez a szennyeződés bizonyos szennyezők esetében napjainkban is fokozódik (DÉSI I. 2003).

A levegőszennyező anyagok élettani hatásai külső és belső tényezőktől függenek. Külső tényezők: az

adott szennyező anyagok koncentrációja, az anyagok mérgező hatása, más szennyező anyagokkal együtt kifejtett hatása, ezen anyagok belégzésének gyakorisága. Belső tényezők: a szervezet általános állapota, érzékenysége, az adott anyaggal szemben.

Az eredmény nagyon különböző lehet: a kellemetlen, ártalmatlan bűzhatás érzékelésétől a krónikus és akut megbetegedéseken át a haláig terjedhet (VÁRKONYI T. 2000). A levegőszennyeződés speciális környezeti megnyilvánulásainak néhány hatása az emberi egészségre (DÉSI I. 1999, 2003):

- *Füstköd*: antropogén és meteorológiai tényezők együttes hatása által jön létre, minden esetben a légszennyező anyagok extrém mértékű helyi feldúsulásával jár.
- *Sztratoszférikus ózonszint csökkenése*: következtében megnő a földfelszíni UV-sugárzás intenzitása, a rövidhullámú sugarak felszíni részaránya, hatására megnő a bőrrák és a szürkehályog gyakorisága.
- *Üvegházhatás növekedése*: súlyos ökológiai következményeket okozhat.
- *Éghajlatváltozás*: befolyásolja környezetünk alakulását, közérzetünket, egészségünket, betegségeink kialakulását.
- *Fronthatások*: főként az ember vegetatív idegrendszerét befolyásolják.
- *Savas esők megjelenése*: a talaj, vizek savasodása.
- *Az élővilág károsodása, egészség-károsodások*: krónikus bronchitis, légcsőhurut, asztma, allergia, tüdőtágulás.

Az *aeroszok* biológiai hatásával akkor kell számolni, ha azok átmérője 5 µm-nél kisebb, mivel ezek jutnak a légúti nyálkahártyákba. A levegőben számos biológiai komponens, baktérium, gomba, spóra, pollen, vírus lebeg, vagy varicellás betegről leváló vírusos pörkök, féregpeték, ezek az aeroplanktonok. A levegőszennyeződés következtében létrejövő deprimált immunrendszer, a csökkent rezisztencia is hozzájárulhat a fertőzés erősödéséhez és terjedéséhez. Az aeroszok egészségkárosító hatása a felső légúti és kötőhártya ingerlő hatására erősödik. A lentebb hatoló szemcsék pneumoconiosis⁶ is okozhatnak, mint a városi levegőben fellelhető azbesztrószok. Vannak részecskék, amelyek radioaktív izotópokat vagy policiklikus szénhidrogéneket abszorbeálhatnak, ezek daganatos megbetegedésekben játszhatnak szerepet. A *nitrogén-oxidok* károsító hatása sokrétű, pl. irritálják a nyálkahártyát, gátolják a sejtek csillómozgását, fokozott nyáktermelést okoznak, a hízósejtek degranulációja következtében hisztamin szabadítanak fel, csökkentik a keringő ellenanyag termelését, károsítják a kollagénrostokat. Nedvességgel reagálva a tüdő szöveteit erősen roncsolja, a vércsere erős táglulását okozza. Belégzéskor a hemoglobin nitrozil-hemoglobinná alakul, ez methaemoglobinaemiához vezet.

A *kén-dioxid* a szervezetbe szintén a légzőszerven keresztül jut be, a nyálban felhígulva az emésztőrendszeren keresztül kénsavként szívódik fel. Izgatja a nyálkahártyákat, idegvégződéseket, a légutakat, és azok gyulladási reakcióját válthatja ki. Zavarja a fehérje-anyagcserét. A *szén-monoxid* a vér hemoglobinjához kapcsolódva, annak oxigén szállítását gátolja. A CO-szennyezés és a szív- és érbetegségek közötti összefüggés egyértelmű (DÉSI I. 1999). Az *ózon* magas koncentrációban fokozott fizikai fáradtságot, köhögést, a szájszárazságot, az orrban, a torokban szárazságerzést, a szem kivörösödését, könnyezését, duzzadását váltja ki. Növeli továbbá a fertőző betegségekkel szembeni érzékenységet is. Az idült légzőszervi betegek és az asztmások állapota a koncentrációjának növekedésével romlik. A *koromban* és a tökéletlenül elégett *szénhidrogéneknél* rákkeltő anyagok okoznak problémát, mint például a policiklikus aromás szénhidrogének közé tartozó 3,4-benz-(A)-pirén.

A szennyezett víz hatása az ember egészségére

A víz az ember tápanyaga, sőt a tápanyagok haladási termékeinek felszívódásához, a bomlási termékek kiválasztásához szükséges, ezen kívül szállító közeg, és szerepe van a hőszabályozásban is (RÓNA B. 1972).

⁶ A tüdő porbelégzéses betegsége

Magyarországon a vízminőség romlása azért is probléma, mert a nagyobb folyók a hulladékeltávolítás helyei lettek. Nemcsak a fizikai, hanem a kémiai és biológiai szennyezés aránya is nagy. Sok a nehézfém, műtrágya a felszíni vizekben, mely szennyező anyagok az öntisztuló folyamatokat károsítják. Az ember szempontjából a víz szennyezettsége a táplálkozás és ételmezés-egészségügy kérdéskörével kapcsolatos, mivel az élettelen és élő szennyeződések bekerülhetnek a táplálékláncba, pl. fertőzött vízzel történő öntözés, esetleg mérgező anyagokat tartalmazó víz, illetve belőle származó élőlények fogyasztása esetén (DÉSI I. 2003).

Az ivóvíz által közvetített fertőző megbetegedések száma az 1990-es évek második felében jelentősen lecsökkent. A *nitráttartalmú* kútvizek csecsemőkori methaemoglobinaemiát okoznak, a nitrátok miatt emésztőszervi daganatok gyakoribbak. Az ivóvíz *mangán és vasszegénysége*, valamint a víz *klórozása* vérszegénység, míg a *jódszegény* ivóvíz a golyva kialakulásához vezet. Szintén golyvát eredményez a nagy mennyiségű *fluor és az arzén* strumigén⁷ anyagok is. A vizek keménysége befolyásolja az epe és vesekövek megjelenését. *Klórozott szénhidrogén* tartalmú víz krónikus májbetegséget, magas *nátrium* tartalom pedig hipertóniát eredményez. A magas fluortartalom miatt 10-12 éves kor előtt a fogakon foltos fogzománc mutatkozik, idősebbeknél a csontokat károsítja, fokozott elmeszesedést okoz. Magas arzén tartalmú víz következménye bőrtünetek, lábszár bőrének barna elszíneződése, hajhullás, májduzzanat. *Higanymérgezés* az idegrendszer károsodásához vezet. *Kadmium* mérgezés miatt a csigolyák felritkulnak, összeroppannak. Rosszindulatú daganatot okozó anyagok: benzpirén, klórozott szénhidrogének, nitrozaminok, arzén radioaktív izotópok stb. (DIRICZINÉ BARNA GY. 2010, DÉSI I. 1999).

A talaj mennyiségi és minőségi változása az emberi egészség szempontjából

A talaj a bioszféra része: fontos szerepe van az éghajlat, a vízellátás és a környezeti mikroflóra kialakításában, valamint a levegő oxigén- és szén-dioxid egyensúlyának a fenntartásában. Közvetve részt vesz a szervezet anyagcseréjében, mivel az ember által fogyasztott növények ásványi és szerves alapanyagait szolgáltatja. A talaj szennyeződésének káros közegészségügyi, esetleg járványügyi következményei olyan esetben jelentkeznek, ha nem veszik figyelembe a talaj tulajdonságait, és olyan alakban és mennyiségben visznek bele hulladékot, amit már nem képes eliminálni (RÓNA B. 1972).

A talajban lévő víz az emberi vízkészletek fontos forrása, a talaj ásványi anyagai az ivóvízzel, ásványvizekkel és tápláléklánc során jutnak az emberhez. A talaj mikroelem (pl. jód, szelén, molibdén) összetétele jelentős negatív következményekkel jár az emberi egészségre nézve. Mikroorganizmusainak jelentős szerepe van a növények geokémiai ciklusaiban, az emberek táplálkozásában és egyes fertőzésekben. Talajszennyező anyagok az iparból, a mezőgazdaságból, a háztartásokból, a közlekedésből származnak, közvetlenül vagy a levegővel, vagy vízzel jutnak a talajba, ahol feldúsulásukkal lehet számolni. A szennyező anyagok a talajvízbe és/vagy a felszíni vizekbe mosódhatnak. A talaj mikrobiológiai szennyezettsége a járványok kirobbanásában lehet szerepe. A talajban és főleg a játszóhomokban féregpete-fertőzöttség elsősorban a gyerekkori parasitózisok számát növeli (DÉSI I. 199).

Az épített környezet változásainak társadalmi hatása

A civilizációk kialakulásával egyidőben megjelentek a civilizációs betegségek és ártalmak, amelyek ma már mindennapi életünket, egészségünket befolyásolják. Több mint 200 éve tartó fokozódó urbanizáció az ipari forradalom eredménye, melynek alakulása Magyarországon kissé megkésve, de megegyezett a XIX-XX. század világtendenciájával.

A település adott természeti környezetre épül, „települ” rá. A természeti környezet paraméterei (klíma, időjárás, geológiai tényezők) meghatározzák az ott élő lakosságot érő környezeti hatásokat, ame-

⁷ Strumigén-ek azok az anyagok, melyek a jód beépülését a szervezetbe képesek megakadályozni. Jódhiányt előidézve, ezek az anyagok fokozott a TSH termelést provokálhatnak, mely idővel akár a pajzsmirigy megnagyobbodásához vezethet.

lyeket a helyileg kialakult termelési módok (ipari, mezőgazdasági stb.) módosíthatnak. A zsúfolt belterületi lakótelepek egészségkárosító környezeti hatásai egyre inkább közismertek, közülük több a civilizációs betegségek közvetlen vagy közvetett okozói, mint pl. a levegő-, a talaj-, a vízszennyezés, a környezeti zaj, a városi mesterséges mikro és mezoklimatikus ártalmak. A korszerűtlenül megtervezett város utcái, lakótelepek, az alvóvárosok kötömegei, betonrengetegek a napsugárzás hatására felforrósodnak, a lehulló csapadékvíz pedig még az elpárolgás előtt eltűnik a csatornában a zöldfelületek hiánya miatt. A hőmérséklet minden évszakban 1-2°C-kal magasabb, a páratartalom pedig 7-10%-kal alacsonyabb, mint a hasonló klimatikus környezetben fekvő vidéken. A település adottságai következtében fellépő levegőszennyeződés káros egészségügyi hatásokat eredményez. Valamennyi településtípus a természeti környezettől történő elidegenedés foka szerint valamilyen jelleggel és formában, közvetlenül és közvetetten egészségkárosító hatású. A város, mint a településformák történelmileg „legfejlettebb” típusa, legfontosabb szerkezeti elemei és ezek környezeti hatásai az alábbiak:

- lakóterület: lakhely és pihenési környezet;
- ipari terület: a környezet koncentrált károsítói;
- forgalmi terület: környezetkárosító hatása miatt egyre inkább jelentősebbé válik, mivel kiterjedése egyre növekszik. A gépjárműforgalom, a szállítás, a turizmus nagyságából adódóan terheli a környezetet: levegőszennyezést, zajt, balesetveszélyt, egyéb civilizációs ártalmakat, betegségeket idéz elő;
- zöldterület: a levegő minőségét javítja, tisztítja, városképet szépít, a természeti környezethez hasonló kedvező mikro-vagy makroklimatikus jellemzőinél fogva lehetőséget biztosít a lakosság pihenésére, felüdülésére;
- városkörnyék: itt található az üdülési, sportolási és egyéb rekreációs kínálatok.

Az épületek az emberi lét szinte legfontosabb létesítményei, az ember élettartalmának túlnyomó részét „falakon belül” tölti. Az orvostudomány, a környezet-egészségtan ma már jól ismeri azokat a szindrómákat, amelyek a zárt terekben való tartózkodás, az ottani kémiai, fizikai, biológiai és pszichoszomatikus expozíció következményei. A tünetcsoportok egyike az épülettel összefüggő megbetegedések (building related illness, BRI), amely félheveny jellegű tünetek olyan halmozódása, ami egy vagy több belsőtéri szennyező, egészségügyi határérték közeli vagy azt éppen meghaladó értékei miatt következik be. A belső téri problémák másik típusa az ún. beteg épület tünetegyüttes (sick building syndrome, SBS), ahol a szennyezők közül egyik mennyisége sem közelíti meg az egészségügyi határértéket, de az ilyen környezetben lakók diszkomfortra, fáradtságra panaszkodnak (DÉSI I. 1999). Főleg energiatakarékos, légkondicionált épületek lakóik körében kóros tüneteket váltanak ki, így fejfájást, kimerültséget, légzőszervi problémákat. Gyakran előidéző oknak tekintik a szigetelésben, a berendezésben és a tisztítószerekben lévő mérgező anyagokat; de kapcsolatba hozzák az épületben eltöltött időtartammal⁸ is (SCHULTZ GY. 2004).

Az épített környezet egészségi állapotra gyakorolt hatásai közül az egyes városrészekben kialakult nagyfokú lakósűrűség (a növényzet kiirtása, a nagyobb gépjárműforgalom, az ezt kísérő nagyobb zaj és szennyezettebb levegő) hozzájárul a neurózis, illetve bizonyos pszichoszomatikus betegségek (magas vérnyomás, fekélybetegségek) gyakoriságának növekedéséhez. Sajátos gondokat idéz elő a lakó- és rekreációs területek nem megfelelő térbeni elkülönítése a jelentős környezetterhelő forrásoktól (pl. iparterületektől, szennyvíztisztítóktól, mezőgazdasági üzemektől), a régió esetében ezek a következők:

- a Pécs pellérdi vízbázis hidrogeológiai védőterületén létrehozott MOL üzemanyag-tároló telep, illetve az uránbánya-üzem és létesítményei, valamint a város határába az 1960-as években telepített erőmű;

⁸ A különböző fizikai és szociálpszichológiai tényezők SBS-ben játszott szerepének becslése érdekében a Torontói Egyetem Toronto belvárosában lévő St. George campusának három épületét vizsgálták. Az eredmények szerint az épületek lakóit a belső tér levegőminőségén kívül más kérdések is aggasztják: hogy nem szabályozhatják környezetüket, az épület általuk érzett jellege, bizonyos típusú panaszait nem veszik tekintetbe, és az épületben eltöltött idő. Ezek a szociálpszichológiai tényezők magyarázhatják a SBS fennmaradását a levegőminőséggel kapcsolatos problémák megoldása után is.

- lakótelepek, a városok közepén átvezetett főforgalmi utak nyomvezetése (pl. a Pécs belvárosában átvezető 6-os főútvonal, Kaposvár városnak határán húzódó négysávos út, a Szekszárdon átvezető út), gyakran megoldhatatlannak tűnő zajproblémáikkal, légszennyező hatással.

A települések köztisztasági tevékenységének hiányosságai is az egészségkárosító hatások között szerepelnek. A közterületek nem megfelelő takarítása a légszennyezést növeli. A szemétyűjtés és szállítás problémái a fertőző betegségeket terjesztő rovarok és rágcsálók elszaporodásához vezet. A veszélyes hulladékok szabálytalan gyűjtése, ártalmatlanítása a daganatos megbetegedések számának növekedését okozhatja. A közterületek, zöldfelületek karbantartásának, kaszálásnak hiányosságai a pollenek okozta allergiás megbetegedések magas számát idézi elő (KOVÁCS B. - KURJÁK T. 2000).

A magyar lakosság egészségi állapota

A magyar lakosság egészségi állapotát a társadalmi viszonyok döntő módon befolyásolják. A magyar társadalomnak számos társadalmi feszültséggel kell szembenéznie. Legjelentősebbek ezek közül a középréteg elszegényedése, a munkanélküliség és a szociális helyzet szerinti társadalmi differenciálódás. A gazdasági és a társadalmi problémák egyik, újabb gondok forrását jelentő következménye a népesség egészségi állapotának ijesztő mértékű romlása. A hajszolt életmód, az egészségtelen táplálkozási szokások, az alkohol és a dohányzás, valamint a szennyezett környezet hatására a középkorú lakosság megbetegedési és halálozási adatai Európában a legrosszabbak közé tartozik (VÁRKONYI T. 2000).

Az uniós országokban a születéskor várható élettartam 1980-hoz képest hat évvel megemelkedett, 2007-ben elérte a 78 évet. A 27 uniós tagállam átlagában a születéskor várható élettartam a 2005-2007 közötti hároméves időszakban férfiak esetében 74,3 év, míg nők esetében 80,8 év volt. Franciaországban volt a legmagasabb a nők születéskor várható élettartama (84,4 év), míg a férfiak esetében ugyanez Svédországban volt a legmagasabb (78,8 év). A születéskor várható élettartam az Európai Unióban nők esetében Romániában volt a legalacsonyabb (76,2 év), férfiak esetében pedig Litvániában (65,1 év). A legalacsonyabb és a legmagasabb születéskor várható élettartam között körülbelül nyolc év különbség van a nők és tizennégy év a férfiak esetében⁹.

KSH adatok szerint Magyarországon a születéskor várható élettartam a férfiaknál 2011-ben 70,93 (1990-ben 65,13), míg a nőknél 78,23 év (1990-ben 73,71) volt. A három leggyakoribb halálok - a keringési rendszer betegségei, a daganatos megbetegedések, valamint a balesetek és öngyilkosságok - előfordulása nálunk 50-150%-kal gyakoribb, mint az európai átlag.

Magyarország lakosságának lélekszáma évről-évre csökken. Ennek hátterében egyrészt a születések alacsony száma, másrészt a korai halálozások száma, ami Magyarországon magas. A halálozások 1993 óta ingadozásokkal tarkított, de alapvetően csökkenő trendje javuló életkilátásokat jelez, ami az emelkedő várható élettartamban is kifejeződik. 2012. január 1-jén az ország lakosságának lélekszáma a 2001. évi népszámlálás adatainak - a születések, halálozások és a vándorlási egyenleg alapján történő - továbbvezetése szerint 9962 ezer fő volt. A természetes fogyás három évtizede folyamatos. 2011-ben a születések nagyobb mértékben csökkentek, mint a halálozások, ezért a természetes fogyás üteme némileg gyorsult. A halálozások száma 40 650 fővel haladta meg a születéseket - a két fő népmozgalmi esemény különbözeteként -, ennyivel apadt a lakosság lélekszáma. A népességszám tényleges fogyását azonban fékezte a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege. Az ebből adódó nyereség növekedett az előző évhez képest, ez a szám 2011-ben 17 350 főre becsülhető. Így összességében 23,3 ezerrel kevesebben éltek Magyarországon, mint egy évvel korábban¹⁰.

⁹ Health at a Glance: Europe 2010.

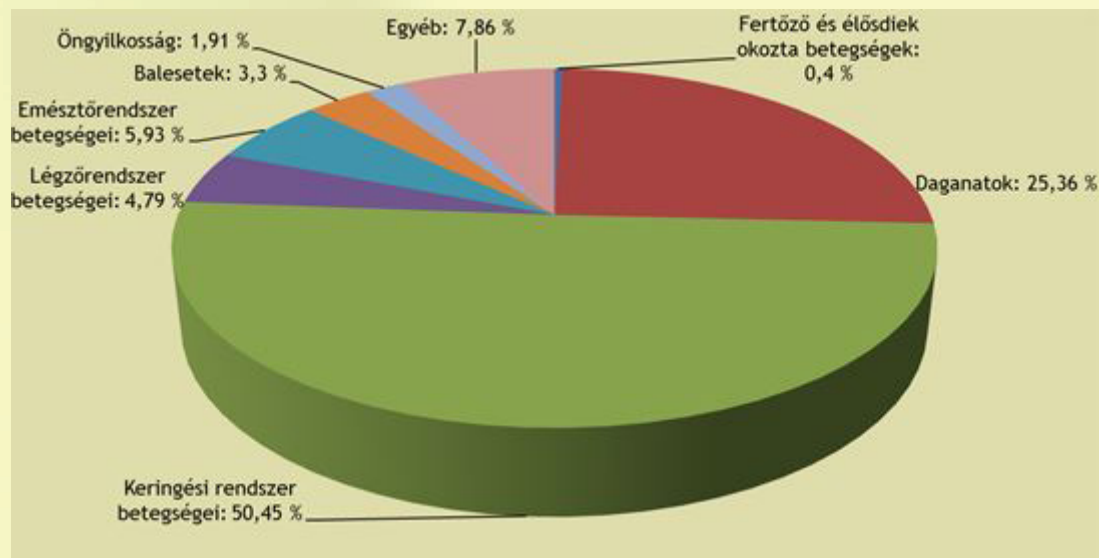
¹⁰ Népmozgalom, 2011. január-december. Statisztika tükrök, VI. évfolyam 17. szám.

A leggyakoribb betegségek és halálokok

A legelterjedtebb betegségek Magyarországon:

- keringési megbetegedések: az ország lakosságának közel harmada magas vérnyomással küzd, és 12% fölötti a koszorúér-betegségekkel, 10% a koleszterin problémákkal és 5% feletti az agyér-betegségekkel kezelték aránya;
- a csont-, izomrendszer és kötőszövet betegségeivel orvoshoz fordulók aránya is meghaladja a 10%-ot;
- a cukorbetegséggel kezelték pedig közelíti a 10%-ot.

Az említett betegségek előfordulása folyamatosan emelkedik. A magyar lakosság egészségi állapota rosszra mondható. A népesség fogy, a lakosság előregszik. A jelenlegi állapot kialakulásához az is hozzájárult, hogy az emberi élet és az egészség értéke alacsony (DIRICZINÉ BARNÁ Gy. 2010). A vezető halálokok százalékos arányát Magyarországon a 2. ábra mutatja.

2. ábra. A leggyakoribb halálokok megoszlása 2010-ben (KSH alapján szerk.: GÁLOSI-KOVÁCS B.)

	Csecsemőhalandóság, ezer élveszülöttre	Halálozás főbb okok szerint							
		Fertőző és élősködő okozta betegségek	Daganatok	Keringési rendszer betegségei	Légzőrendszerre betegségei	Emésztőrendszer betegségei	Balesetek	Öngyilkosság	Egyéb
1949	91,0	11801	12238	28220	11259	5913	2655	2213	31419
1960	47,6	3898	17386	45249	8933	4162	3352	2493	16052
1970	35,9	2774	22639	64280	5843	4553	5626	3595	10887
1980	23,2	1523	27937	76923	10031	7038	7158	4809	9936
1990	14,8	963	31221	76369	6644	9015	8760	4133	8555
2000	9,2	659	33679	68873	5168	10047	5875	3269	8031
2010	5,3	521	33076	65819	6254	7739	4301	2492	10254

2. táblázat. Halálozás főbb okok szerint 1949 és 2010 között Magyarországon (Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 2010)

Az európai országok közül Magyarországon hal meg a legtöbb ember valamilyen rosszindulatú daganatban. A 20 év alattiakat leggyakrabban az agy rosszindulatú daganata és a leukémia támadja meg. Már ebben az életkorban is veszélyeztetettebbek a fiúk, mint a lányok. 20 éves kor felett a légcső, a hörgő és a tüdő rosszindulatú daganata vezet a férfiak, a mellrák a nők halálozási listáját. A légúti rosszindulatú daganatos betegségek halálozásában elsők vagyunk nemcsak az unióban, hanem egész Európában. A mellrák okozta halálozásban az ötödik helyen állunk¹¹.

A betegségek kialakulását elősegítő kockázati tényezők vagy rizikófaktorok

A kockázati tényezők azok, amelyek növelik az egyén (vagy csoport) valamely betegségre való fogékonyságát. Meglétük nem vezet mindenképpen betegséghez, de hosszabb időn át hatva növelik valamely betegség kialakulásának a valószínűségét (kockázatát vagy rizikóját). A rizikófaktorok jelenlétében az adott betegség gyakrabban, hiányában pedig ritkábban fordul elő. A rizikófaktorok jelenléte a betegséget megelőző állapotként értékelhető. A rizikófaktorok fennállása és a betegségek megjelenése között általában évek illetve évtizedek telnek el. Ez a hosszú időszak lehetőséget jelent a rizikófaktorok kiiktatására is, viszont egy bizonyos idő eltelte után már ezzel sem érhető el az egészség tökéletes helyreállítása.

Rizikófaktorok lehetnek:

1. Életmódbeli tényezők:

- helytelen táplálkozás
- mozgásszegény életmód
- kevés pihenés és alvás
- balesetveszélyes viselkedés
- hosszantartó stressz - nem megfelelő stressz kezelés pl.:
- tartós konfliktusok a családban (az egy éven belül létrejövő súlyos stresszhelyzetek, mint a közeli hozzátartozó halálosa, válás és a munkahely elvesztése szinte mindig valamilyen megbetegedés kialakulását eredményezi),
- különböző függőségi állapotok (dohányzás, alkohol vagy drogabusz)

2. Környezeti tényezők: A külső környezet gyors változása állandó és felfokozott alkalmazkodásra (adaptáció) készíti az emberi szervezetet, amely erre vagy képes vagy nem képes. A természetes és mesterséges környezet okozta betegségek a civilizációs betegségek.

3. Genetikai tényezők: betegségekre való hajlam (cukorbetegség), öröklött betegség (vérzékenység), alkati tényezők stb.

4. Életkor: Bizonyos életkor felett megnő az egyes megbetegedések gyakorisága pl. 45 év felett nő a szív és érrendszeri, daganatos vagy krónikus megbetegedések kockázata (DIRICZINÉ BARNA GY. 2010).

Összegzés

Az ember és a környezete szoros kölcsönhatásban áll egymással. Az ember, ahogy birtokba vette a természetet, ahogy az egyre fejlettebb technikával átalakította a természetes tájat, hatással volt/van a környezeti elemek állapotára. A társadalom a hatások megjelenését követően évtizedek múlva észlelte a káros folyamatokat, környezetváltozásokat. Az emberi tevékenység hatására számos helyen megváltozott a környezet ökológiai egyensúlya. Magyarországon az elmúlt több mint fél évszázadban a környezetszennyezést a bányászat mellett elősegítette az ipari-bányászati térségek át nem gondolt területfejlesztési politikája, az előkészítetlen településfejlesztés, területrendezés, a tőkehiányos befejezetlen ipari beruházások, va-

¹¹ Eurostat Database, 2011

lamint az adott térségre kidolgozott környezetvédelmi stratégia, illetve annak megvalósításának hiánya.

A környezetben zajló változások a társadalomban zajló folyamatokra is hatással vannak: a természeti környezet kizsákmányolása, a fejlesztési beruházásoknál a környezeti szempontok figyelmen kívül hagyása társadalmi konfliktusokat eredményez.

Bizonyított tény, hogy a környezet minősége komoly hatással van az emberek egészségi állapotára. A szennyezett levegő növeli a légzőszervi, szív és érrendszeri megbetegedések kockázatát, hosszabb távon elősegítheti a daganatos megbetegedések kialakulását és az allergiás megbetegedéseket. A magas zaj komoly idegrendszeri zavarokat okoz, amely áttételesen, de nagymértékben hozzájárul a szív és érrendszeri betegségek kialakulásához, súlyosbodásához és a stressz-hatás miatt a daganatos megbetegedések rizikófaktora is. A nem megfelelő minőségű ivóvíz fogyasztásának szintén jelentős az egészségügyi kockázata. Azok a szennyezőanyagok, melyek táplálékainkkal kerülnek a szervezetünkbe, gyengítik immunrendszerünket, a veszélyesebbek közülük felhalmozódva komoly megbetegedést eredményez. A szintén környezeti okokra visszavezethető nyári időszakban megnövekedő UV sugárzás pedig elősegíti a bőrrák kialakulását¹².

Adatok, tények igazolják, hogy a magyar lakosság egészsége az európai országokhoz viszonyítva lemaradást mutat. A legtöbb egészségmutató szerint ez a lemaradás fokozódott az elmúlt két évtized alatt. Mind a gazdaság, mind pedig a társadalmi, egészségügyi szektor prioritásai között az első helyen kell állnia a lakosság egészségében hosszú évek óta tapasztalható kedvezőtlen folyamatok csökkentésének. Ennek felismerése különösen fontos és aktuális, mivel csakis a prioritásoknak megfelelő szakpolitikai beavatkozások kiválasztásával biztosítható, hogy a szűkösön rendelkezésre álló erőforrások felhasználásával jelentősebben javítható legyen a lakosság egészsége (VITRAY J. 2011).

Irodalom

- ANDA A.-BURUCS Z.- KOCIS T. 2011: [Globális környezeti problémák és néhány társadalmi hatásuk](#). Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ. Környezetvédelem.
- AMBRUS Z.-NÉ- VARSÁNYI T. 2011: [Az egészség és az életmód regionális különbségei](#). Területi statisztika. 14. (51.) évf. pp. 227-244.
- BAKÁCS T. 1971: Településegészségtan. Budapest, Tankönyvkiadó, 340 p.
- BÁRDOS GY. 2003: Pszichovegetatív kölcsönhatások. Scolar Kiadó, Budapest, 350 p.
- DARÓCZI E.-KOVÁCS K 2004: Halálozási viszonyok az ezredfordulón: társadalmi és földrajzi választóvonalak. KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései 77. Budapest, 212 p.
- DÉSI I. (szerk.) 1999: Népegészségtan. Semmelweis Kiadó, Budapest, 557 p.
- DÉSI I. 2003: Környezet-egészségtan. JGYF Kiadó, Szeged, 287 p.
- DIRICZINÉ BARNA GY. 2010: [Testi egészség fenntartása](#). C-Vision Kft., Budapest, 114 p.
- [Eurostadt Database, 2011.](#)
- FEJES L.-RETTYÁNSZKINÉ JACZKÓ V. 2011: [Az európai lakossági egészségfelmérés és a betegforgalmi adatok összefüggései Magyarországi régióiban](#). 2009. Területi statisztika. 14. (51.) Évf. pp. 599-619.
- FODOR I. 2001: Környezetvédelem és regionalitás Magyarországon. Dialóg Campus, Pécs-Budapest, 384 p.
- FODOR I. 2006: Környezeti állapot, természeti erőforrások. In.: HAJDÚ Z. (szerk.): Dél-Dunántúl. Kárpát-medence régiói 3. MTA RKK - Dialóg Campus, Pécs-Budapest, pp. 149-191.
- GÁLÓSI-KOVÁCS B. 2010: [Környezetfejlesztés a kistérségekben: A környezettudatos kistérségfejlesztés kézi-](#)

¹² Hazánk környezeti állapota 2010. Környezetvédelmi és vízügyi Minisztérium, Budapest, 225 p.

könyve. Pécs, Publikon Kiadó, 274 p.

GÁLÓSI-KOVÁCS B. 2011: *A kistérségek és környezetvédelmi fejlesztésük jellemzői a Dél-dunántúli régióban.* Pécs, Virágmandula Kft., 342 p.

Hazánk környezeti állapota 2010. Környezetvédelmi és vízügyi Minisztérium, Budapest, 225 p.

Health at a Glance: Europe 2010.

JOUMARD, I. ET AL. 2008: *Health Status Determinants: Lifestyle, Environment, Health Care Resources and Efficiency.* OECD Economics Department Working Papers, No. 627, OECD Publishing.

KOVÁCS B.-KURJÁK T. 2000: A környezetminőség és a népesség egészségi állapotának kapcsolata a dél-dunántúli régióban. In: LOVÁSZ GY.-SZABÓ G. *Területfejlesztés - Regionális kutatások.* PTE, Pécs, pp. 139-147.

Környezet-egészségügy. Általános helyzetkép.

KSH jelenti. *Gazdaság és társadalom.* 2010/2. Budapest, KSH 2010. Bp.

LACKÓ M. 2010: A rossz magyar egészségi állapot lehetséges magyarázó tényezői; összehasonlító makroelemzés magyar és osztrák adatok alapján, 1960-2004. *Műhelytanulmányok 7.* MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 60 p.

LETTNERÉ BERTA G. 1998: *Felszín alatti vizek és területhasználatok. Kármentesítési Füzetek 5.* Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, Bp.

Magyar statisztikai évkönyv, 2010, KSH,

NÁNÁSI I. (szerk.) 1999: *Humánökológia,* Medicina Könyvkiadó Rt, Budapest, 514 p.

Nemzeti Környezetvédelmi program 2009-2014.

Nemzeti Rákregiszter, KSH

Népmozgalom, 2011. január-december. *Statisztika tükör,* VI. évfolyam 17. szám

RÓNA B. 1972: *Egészségtan.* Tankönyvkiadó, Budapest, 305 p.

SCHULTZ GY. 2004: A fizikai és szociálpszichológiai tényezők kölcsönhatása a belső téri higiéniaiban. *Műszaki információ. Környezetvédelem,* Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, pp. 118-136.

SZABÓ-KOVÁCS B. 2007: A környezeti változások hatása a társadalomra Magyarországon. In: PAP N. (szerk.): *A területfejlesztés földrajzi alapjai.* Lomart Kiadó, Pécs, pp. 69-88.

SZIRMAI V. 1999: *Környezeti érdekek Magyarországon.* Pallas Stúdió, Budapest, 191 p.

VÁRKONYI T. 2000: *Betegén Európába.* In: GADÓ GY. P. (szerk.): *Természet romlása, romlás természete.* Föld napja Alapítvány, Budapest, pp. 109-124.

VITRAI J. 2011: *Az egészség és az egészség egyenlőtlenség egyéni és közösségi szintű befolyásoló tényezői.* Doktori Értekezés, PTE ETK, EDI, Pécs, 123 p.

96/2009. (XII. 9.) OGY határozat a 2009-2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról

<http://www.kdtvizig.hu>

<http://www.dravamonitoring.eu>

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd008.html

Az önkormányzati gazdálkodás folyamatai a román megyeszékhelyeken, 2008-2012

Az önkormányzatok működésének legfontosabb értékmérője a lakosság számára a közszolgáltatások minőségének és költségének szintje, amely befolyásolja a település lakhatóságának megítélését és a lakosok életszínvonalát is.

Romániában, általánosságban az önkormányzatiság a gyakorlatban kis mértékben tud érvényesülni, mivel túl sok forrást tart kézben a kormány és emiatt kevés mozgásteret hagy a helyi hatóságoknak. Mivel a források és a feladatok valós decentralizálásához eddig egyik kormánynál sem volt meg a kellő politikai akarat, a polgármesteri hivatalok és polgármesterek túlzott függésben vannak a központi adminisztrációtól főként a beruházási projektek finanszírozása tekintetében.

Már a strukturális alapok finanszírozási céljainak meghatározó tárgyalások során is látható volt, hogy a helyi közösségeknek szánt pénzeket is kontrollálni szeretné a központ. Teljesen antidemokratikus módon állapítják meg a bizonyos szolgáltatások ellátásának kiegészítését szolgáló Tartalékalapból kiutalt összegeket is a jelentős pénzügyi kapacitással rendelkező önkormányzatok számára, amely erős gyanút táplál az ilyen helyi kormányzatok és a központ szoros összejátszása iránt a decentralizációs status quo fenntartása érdekében (Közpolitikai intézet, 2012).

Jelen tanulmány célja azonban nem ezeknek a jelenségeknek az elemzése és Románia közigazgatási rendszerének hibáinak feltárása, hanem a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján a megyeszékhelyek önkormányzatainak elmúlt négy éves gazdálkodásának rövid áttekintése, néhány érdekesség, esetenként területi eltérések kiemelésével, azt feltételezve, hogy a megyeszékhely gazdálkodási módja jól reprezentálja a megye több településének jellemzőit is.

Romániában a közszolgáltatások megszervezésének módja meglehetősen heterogén képet mutat. Sok megyében egyetlen gazdasági társaság gyűjti a szemetet az egész megyében, emellett viszont léteznek olyan megyék is, ahol a városok megtartották saját hatáskörben a szemétszállítást. A vízellátás kiépítéséhez szükséges regionális közműcégek kialakítása olyan kihívást jelentett, amelyre az önkormányzatok különböző válaszokat találtak. Ezeknek az eltéréseknek az összehangolása érdekében szükség lenne a helyi hatóságok társulási formáinak megerősítésére, amely összekapcsolná az optimális közszolgálat ellátási formákat kereső polgármesteri hivatalokat. Más, olyan szolgáltatások esetében, mint a távfűtés az gátolja az optimális megoldások megtalálását, hogy a központi kormányok késlekedtek tiszta és koherens közpolitikai állásfoglalást tenni.

Nehéz időszakot élnek a romániai önkormányzatok is egyebek mellett a világgazdasági válság következtében is, amelynek hatásaként a települések felgyorsították a közszolgáltatások privatizálását, sok esetben a saját személyzetüket is átvive ezekbe a magánszervezetekbe. Problémás a gazdasági társaságok esetében, hogy a polgármesteri hivatalok nem tudják hogyan és ki viseli a szolgáltatás minőségének fenntartásának felelősségét, még abban az esetben sem, ha a helyi tanács többségi tulajdonnal rendelkezik. Ennél rosszabb, hogy a lakosság nem fér hozzá a szolgáltatások technikai jellemzőiről szóló információkhoz, annak ellenére, hogy ebből a célból létezik az átláthatóságot biztosító törvény.

Ebből következően, habár az önkormányzatok költségvetései nőttek az utóbbi években, a helyi hatóságoknál nehezen lehet hozzáférni a konkrét, részletes adatokhoz, a közszolgáltatások területén végzett beruházásokról, vagy a szerződésekbe foglalt szolgáltatások nyújtásának módját meghatározó speciális feltételekről, és a kifogások kiötlésében remekül együtt tudnak működni.

Jelen rövid elemzés a megyeszékhelyek gazdálkodásának elmúlt négy évről ennek megfelelően a hivatalosan nyilvánosságra bocsátott adatok bázisán készült, felhasználva a Közpolitikai Intézet elemzéseit és a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatait is. Az adatok egyaránt árulkodnak a fő közszolgáltatások minőségéről és költségeiről is: víz és csatorna, közvilágítás, szemétszállítás, távhő szolgáltatás, zöld felületek, utak karbantartása, és mindezek mellett a közintézmények működési költségeinek biztosítása.

Az alábbiakban tehát mindezeket sorra véve egy bepillantást szeretnénk adni a romániai megyeszékhelyek elmúlt négy évről, a gazdálkodás különbözőségeiről.

Ivóvíz szolgáltatás és szennyvízszállítás

A jelentős számú Európai Alapok által finanszírozott beruházás ellenére a megyeszékhelyeken a hivatalos adatok szerint növekedett a hálózati veszteség, amely mára eléri átlagban a 10%-ot is.

A Környezetvédelmi Operatív Programból összesen 3,14 milliárd euróhoz jutott hozzá a 42-ből 37 város szolgáltatója, amely megközelítőleg 7,8 millió lakosnak felel meg (POS MEDIU, 2011).

Átlagban egy, a Környezetvédelmi Operatív Programban az ivóvízrendszer korszerűsítését és bővítését célzó projekt 106,8 millió eurós költségvetéssel rendelkezett. Ennek ellenére az adatok szerint mindössze 15 megyeszékhelynek sikerült csökkentenie a hálózati veszteségét 2008 - 2011 között, átlagban 19 százalékkal (INSSE, 2011).

A víz és szennyvíz infrastruktúra elavult, főleg a városokban, a következő időszakban nagy gondot kell, hogy fordítsanak az önkormányzatok ezeknek a szolgáltatásoknak a megreformálására. Mivel a felújítási és modernizálási beruházások jelentős költségeket emésztenek fel az utóbbi időszakban az önkormányzatok már megpróbáltak különböző optimális szervezeti formákat találni a megyei teljes szolgáltatás megszervezésére, gazdasági társaságok, úgynevezett regionális szolgáltatók létrehozásával.

Ennek megfelelően a jelenlegi periódus végére a legtöbb megyében az ivóvíz és szennyvíz szolgáltatás megszervezésének több mint 70%-át egyetlen szolgáltató végezte (többségében önkormányzati tulajdonú cégek), viszont ez még mindig legalább 40 regionális szolgáltatót jelent, nem is beszélve arról, hogy még mindig vannak olyan megyék ahol városok szintjén is különböznek a szolgáltatók (pl. Prahova megye) (ANRSC, 2012). A kép tehát továbbra is rendkívül széttöredezett szolgáltatásszervezést mutat, amelyben viszont észrevehetőek a koncentráció jelei, vannak több megyében is jelen lévő cégek (Konstanca, Ilfov, Ialomita, Dambovită, Calarasi) és ez már a költségek csökkenésében is tettenérhető, ha a vízdíjak csökkenésében még nem is.

Ahogy már érintettük, általában a helyi források nem elegendők az ivóvíz szolgáltatás fejlesztéséhez szükséges beruházások elvégzésére, a települések együttműködése pedig csak az Európai Unió forrásai lehetősége miatt kezdett el működni. Románia Környezetvédelmi Operatív Programjának 60%-a (4,5 milliárd euró) az ivóvíz és szennyvízhálózatok felújítására volt szánva, amelynek keretében a helyi és megyei önkormányzatok tudtak erre a célra forrásokat bevonni (POS MEDIU, 2011).

A prioritást a több településre, regionális vagy megyei szintre kiterjedő projektek élvezték, ösztönözve ez által az Európában máshol jelen lévő modell kialakulását, a méretgazdaságosság elérését és a működtetési költségek jelentős redukálását. Végül soron az európai alapok finanszírozási feltételei jelentették a legerősebb nyomást a szétaprózódott szolgáltatók koncentrálására és nagyobb szolgáltatási területek kialakítására, amiben a megyeszékhelyek szolgáltatói viszik a vezető szerepet.

Az ivóvízszolgáltatás javulásának tekintetében egyetlen beszédes adat, amely minden megyeszékhelyre a rendelkezésünkre áll a hálózati veszteség. Ebből azonban további következtetéseket nehéz levonni, hiszen vannak olyan városok, ahol a beruházások ellenére nőtt (!) a veszteség (Călărași - 39%, Slatina 20%, Târgoviște - 12%), de olyanok is ahol azok hiányában is javultak az értékek (Csíkszereda (-57%), Tulcea (-41%), Déva (-37%), Jászvásár (-36%), Zilah (-27%). Összességében tehát egye-

lőre nem javult sokat a szolgáltatás színvonala, és sajnos azt is megállapíthatjuk, hogy sztenderdek hiányában meglehetősen kaotikus az önkormányzatok ilyen irányú adatszolgáltatása, amely nehézkessé teszi az értékelést (ANRSC, 2011a).

Távhőszolgáltatás

Az ivóvízszolgáltatáshoz hasonlóan a távhő hálózatok vesztesége is nőtt a megyeszékhelyek majdnem felénél 2008 óta, átlagban 11 százalékkal (ANRSC, 2011b).

Romániában az a tendencia, hogy egyre több városban szűnik meg a távhőszolgáltatás, gazdasági okok miatt. Ennek megfelelően csak hét nagyváros jutott a Környezetvédelmi Operatív Programból támogatáshoz a városi távhőszolgáltatási rendszer közösségi előírásoknak megfelelő átalakításához. Így a négy év alatt mindössze kilenc város tudta a hálózati veszteségét és ezáltal a költségeit csökkenteni (POS MEDIU, 2011).

A rendelkezésre álló európai alapok ellenére a közigazgatási hatóságok folyamatosan harcoltak támogatásokért a kormány tartalékalapjából, a hőszolgáltatók felé fennálló tartozások és a lakossági árak fenntartása érdekében.

A távhőszolgáltatásra a lehető legkaotikusabb szervezetrendszer jellemző. Néhány polgármesteri hivatal már képes volt meghozni a döntést a központosított távhőszolgáltatás megszüntetéséről és a lakosság önálló rendszerek kiépítésében való támogatásáról, de a mindenkori kormány egyelőre úgy tűnik nem foglalt állást, a több ízben is megfogalmazott igény ellenére sem, hogy továbbra is fenn kívánja-e tartani támogatásokkal a központi távhőszolgáltatást. Azok a polgármesterek, akik pedig a szolgáltatás megszüntetése mellett döntöttek a politikai népszerűségüket tették kockára.

A Közszolgáltatási Hivatal jelentése szerint 2007-2011 között a távhőhálózatról lecsatlakozott lakások száma évről évre nagyobb mértékben nőtt és 2011 végére elérte a 70 432 lekapcsolódott lakást ez viszont a távhőszolgáltatók teljes ellehetetlenüléséhez vezetett egyre nagyobb terhet jelentve a tulajdonos önkormányzatok számára (ANRSC, 2011b).

A kormány által az Európai Bizottságnál kiharcoltak szerint egyes nagyvárosok (15 nagyváros) jogosultak voltak a Környezetvédelmi Operatív Programból forrásokat lehívni a távhőszolgáltatásuk modernizálására, a szennyezés csökkentés ürügyén. Ezt a támogatást automatikusan kaphatták ezek a városok, a lakosság folyamatos leválása ellenére.

Létezik még egy olyan operatív program, amely támogatja a távhőszolgáltatást vállaló önkormányzatokat, azok hatékonyságának növelésének támogatásával ez pedig a versenyképesség fejlesztési operatív program. A tetemes önrész miatt azonban ezt nem tudta egyetlen város sem vállalni, tehát az utóbbi négy évben csak az előbb említett program keretében került sor fejlesztésre, mindössze hét városban.

A helyi távhőszolgáltatók a kormány tartalékalapjából is folyamatosan részesednek, fizetésképtelenség esetén, tehát egy rosszul működő veszteséges rendszert cipelnek magukkal az önkormányzatok, amely állandó központi segítséggel képes csak fennmaradni.

Az a következő oldali táblázatban a megyeszékhelyek távhőszolgáltatással kapcsolatos forrásfelhasználását figyelhetjük meg két, a minőségre és költségekre utaló indikátorral egyetemben (hálózati veszteség és egy Gcal fogyasztói ára). *[Tájékoztatásul: 1 lej a tanulmány szerekesztésének lezárásakor középárfo-lyamon számolva körülbelül 70 Ft-nak felel meg - a szerk.]*

Az önkormányzati gazdálkodás folyamatai a román megyeszékhelyeken, 2008-2012

Megyeszékhely	Hálózati energia-veszteség 2011-ben	Egy Gcal ára 2011-ben (lej)	A távhőszolgáltatást igénybevevő háztartások aránya (%)	Finanszírozás a tartalékalapból (ezer lej)	Finanszírozás a KVOP-ból (ezer lej)	Teljes központi támogatás
Gyulafehérvár	0,00%	129,64	0,12%	0	0	0
Nagybánya	0,00%	238,40	1,69%	0	0	0
Nagyszeben	0,00%	265,34	NA	0	0	0
Buzau	13,73%	149,39	40,47%	4390	0	4390
Tulcea	14,36%	150,00	35,28%	3372	0	3372
Temesvár	19,75%	252,17	NA	12877	118666	131543
Csíksereda	22,25%	299,00	40,85%	2003	0	2003
Krajova	23,38%	245,00	63,00%	19283	0	19283
Ploiest	23,59%	160,00	94,50%	7500	0	7500
Piatra Neamt	24,72%	298,50	NA	2317	0	2317
Kolozsvár	27,45%	NA	NA	12600	0	12600
Ramnicu Valcea	30,11%	138,73	NA	27253	122328	149581
Foksány	31,61%	203,20	59,60%	5859	74607	80466
Giurgiu	33,48%	314,27	94,28%	5324	0	5324
Arad	33,53%	307,43	49,87%	57662	0	57662
Jászvásár	34,00%	265,00	NA	16854	126639	143493
Nagyvárad	34,38%	235,52	NA	33066	158693	191759
Zilah	34,45%	170,00	NA	0	0	0
Pitest	34,48%	245,00	50,60%	2000	0	2000
Szucsáva	38,44%	185,48	69,40%	15370	0	15370
Vaslui	38,45%	180,00	NA	400	0	400
Marosvásárhely	41,69%	231,00	NA	9900	0	9900
Botosani	42,00%	180,00	NA	12000	77865	89865
Braila	43,56%	274,46	12,52%	10967	0	10967
Calarasi	44,00%	212,77	3,83%	700	0	700
Bákó	45,35%	154,84	32,23%	16141	138206	154347
Déva	49,79%	174,17	27,39%	11825	0	11825
Brassó	53,00%	191,73	NA	73189	0	73189
Resicabánya	53,26%	250,00	13,53%	8300	0	8300
Targoviste	54,41%	427,48	NA	11500	0	11500
Konstanca	NA	NA	NA	31207	0	31207
Drobeta Turnu Severin	NA	188,36	NA	5579	0	5579
Galac	NA	247,73	68,00%	500	0	500
Alexandria	NA	334,97	NA	2363	0	2363

1. táblázat: Távhőszolgáltatás a romániai megyeszékhelyeken Forrás: A Közpolitikai intézet 2012 nyomán

Jelenleg Târgoviște (427 lej), Giurgiu (314 lej), Arad (307 lej), Csíkszereda (299 lej), Piatra Neamț (298 lej) lakosai fizetnek a legtöbbet hőenergiáért. Mindamellet, hogy ezek közül három városban (Giurgiu, Arad, Târgoviște) a hálózati veszteség meghaladja a 30%-ot, tehát lehetne könnyíteni a lakosok terhein. A tartalékalapból a legtöbb Brassóba, Aradra, Nagyváradra és Konstancára érkezett. Tehát a lakossági alacsonyabb árak fenntartásához úgy tűnik, szükség van különböző támogatási formákkal mesterségesen beavatkozni, és nem tudnak egyelőre a hatékonyságra építeni.

A hőszolgáltatás továbbra is a központi és helyi költségvetés támogatására szorul, amely az IMF tárgyalások témáját is képezte, de a teljes támogatás megszüntetése beláthatatlan következményekkel járna a fogyasztók és a helyi önkormányzatok számára.

Szemétszállítás

Az önkormányzatoktól származó adatok alapján a megyeszékhelyeken a következő városok járnak élen a szelektív hulladékgyűjtés arányát illetően 2011-ben: Zilah (37%), Brassó (26%), Suceava (19%), Marosvásárhely (17%). A megyeszékhelyek negyedében (12 város) szinte alig van szelektív gyűjtés, ami az újrahasznosítás mértékéről is információt jelent (ANRSC, 2011c). Összességében a szelektív gyűjtés aránya az utóbbi négy évben alig nőtt, de 445,5 euró értékű projektszerződés van megkötve a hulladékgazdálkodás korszerűsítésére országshoz, tehát a közeljövőben (2013-végéig) jelentős javulás várható (POS MEDIU, 2011).

A nagyvárosok tisztasága az utóbbi években jelentősen javult Romániában (15%-kal nőtt az ilyen céllal kötött szerződések száma), de továbbra is kihívást jelent az Európai Unió elvárásoknak megfelelő szelektív hulladékgyűjtési és újrahasznosítási rendszer kiépítése, a regionális integrált hulladékgazdálkodási rendszer kialakítása.

A szemétszállítás megszervezésére a megyeszékhelyek többségében a koncessziós szerződéses megoldás a jellemző, és egy magáncég látja el a feladatot. Mindössze két városban alkalmaznak más megoldást: Giurgiu-ban a hivatalon belül van erre szakosodott részleg, Târgoviște-ben pedig megyei szinten van megszervezve a hulladékkezelés. A városenkénti eltérő szolgáltató mellett országos szinten megfigyelhető a nagy szolgáltatók térnyerésének tendenciája, egy megyén belül több várossal is azonos cég kötött koncessziós szerződést (ANRSC, 2012).

A megyeszékhelyek költségvetésének maximum 8,6%-át teszi ki ennek a szolgáltatás (legnagyobb Jászvásáron fizetnek, 2011-ben nagyjából 10 000 ezer eurónak megfelelő lejt. Általánosságban elmondható, hogy évről évre nő a hulladékszállításra fordított összeg mértéke (ANRSC, 2011c).

Az Európai Unió környezetvédelmi vállalások ellenére a 42-ből mindössze 18 megyében van folyamatban az integrált hulladékgazdálkodás kiépítését célzó infrastruktúra-fejlesztési projekt (POS MEDIU, 2011). A 2011-re kitűzött hulladék-újrahasznosítási arány cél 46% volt, ezzel szemben még a közhivatalokban is csak átlagosan 5% a szelektív gyűjtési arány, amely jól példázza a jogszabályi előírások és azok gyakorlati érvényesülése között húzódó szakadékot Romániában (Közpolitikai Intézet, 2012).

Általános gyakorlat, hogy a koncessziós szerződések megkötését követően az önkormányzatok egyáltalán nem foglalkoznak azzal, hogy a nyertes cég miként végzi feladatát, nincsenek hatékonysági paraméterek felállítva és nincs megoldva azok folyamatos követése, ellenőrzése.

Zöldfelületek fenntartása

A Romániára érvényes európai norma a városi zöldfelületeket illetően 26 m² egy lakosra, amelynek 2011-ben mindössze három megyeszékhely felelt meg: Brassó, Craiova és Botoșani. Az átlagérték 13 m²/fő körül alakul és csak 16 város van az átlag felett, annak ellenére, hogy az utóbbi négy évben gyenge (2%-os) nö-

vekedés figyelhető meg. (ANRSC, 2011d). A Regionális Operatív Program városrehabilitációs tengelyének keretében több beruházás is zajlik, amelyek kiterjednek a zöld felületek növelésére is. Erre 4,5-9,5 millió eurót költenek a városok ezeknek a projekteknek a keretében (POR, 2012). Érdekes módon a ezekben a projektekben a zöld felületek létesítésének költségei rendkívül nagy szórást mutatnak 3,29 lej/m² és annak háromszorosa 10, 47 lej között mozognak az ország különböző részein (Közpolitikai Intézet, 2012).

A városi parkok, virágágyások kezelése és fenntartása a megyeszékhelyek szintjén 55%-ban gazdasági társaságok kezében van, a többi város saját hivatalán belül oldja meg a kérdést. Az elmúlt négy évben a zöldfelületek fenntartása átlagosan 4,7 lej/m²-be (1,2 euró) került a megyeszékhelyeken, legtöbbet Marosvásárhelyen (19,1 lej/m²), Călărași-ban (15,25 lej/m²) és Nagybányán (13,77 lej/m²) fordítanak rá (ANRSC, 2011).

Közvilágítás

A közvilágítással való ellátottság átlagos értéke a megyeszékhelyek szintjén 93%, az utóbbi négy évben a legnagyobb javulás Déván (38%) és Csíkszeredában volt megfigyelhető (21%).

A közvilágítás rendszere általában az oszlopokból, az alacsony feszültségű elektromos vezetékekből, a világítótestekből, szigetelőkből és a földelésből áll. Amennyiben a közvilágítást az önkormányzat a meglévő elektromos hálózatot használva építi ki, akkor joga van szerződés megkötésével ingyenesen igénybe venni azt, annak teljes élettartama alatt. A közvilágítás teljes rendszerének karbantartásáért, a hatékonyság és a működési hiányosságok kiküszöböléséért a polgármesteri hivatalok tartoznak felelősséggel a vonatkozó törvény előírásai szerint (230/2006 törvény).

A közvilágítás általánosságban már a nagyobb városokban gazdasági társaságok kezelésében van, csak néhány város oldja meg saját hivatalában és rendelkezik szakemberekkel (74%-ban cégek szolgálatnak és 26% a saját kezelésben lévő rendszer) (ANRSC, 2011d).

A szolgáltatást csak olyan cégek végezhetik, amelyek rendelkeznek a Nemzeti Közszolgáltatási Hivatal által kibocsátott engedéllyel (230/2006-os közvilágításról szóló törvény alapján). A Hivatal éves jelentésében azonban megjelöl olyan településeket is, ahol nem a hatályos törvénynek megfelelően megkötött szerződések alapján folyik a közszolgáltatások ellátása.

Az akkreditált nagy magánszolgáltatók közül kiemelkedik kettő, amelyek a nagyvárosok több mint egy harmadában ellátják ezt a feladatot: a Luxten Lighting Co SA (9 nagyvárosban működik, minden fejlesztési régióban jelen van) és a Flash Lighting Services SA (6 városban szolgálat - főleg az észak-keleti és a dél-kelti országrészben) (ANRSC, 2012).

A közvilágítás finanszírozása saját feladatkörben ellátás esetében az önkormányzatok saját jogú bevételeiből történnek (ezek a helyi adók és a helyben maradó ÁFA rész), ha pedig cég van megbízva a szolgáltatással, akkor az önkormányzat által fizetett szolgáltatási díj jelenti a finanszírozás forrását. Ez utóbbi esetben a világítási rendszer elemeit képező köztulajdonban lévő létesítmények a működtető gazdasági társaság kezelésébe kerülnek a törvény előírásai szerint.

Az elmúlt négy évben az Európai Unió forrásainak felhasználásának nem jelentette prioritását a közvilágítás fejlesztése, mindössze három megyeszékhelyen dolgoztak ki ilyen célú projektet. Az elmúlt időszak eredményeit értékelve, azt lehet kiemelni, hogy immár elenyésző azon megyeszékhelyek száma ahol nincs kiépítve teljesen a közvilágítási rendszer, sőt egyes helyeken már a külterületek hálózatba vonása is megfigyelhető.

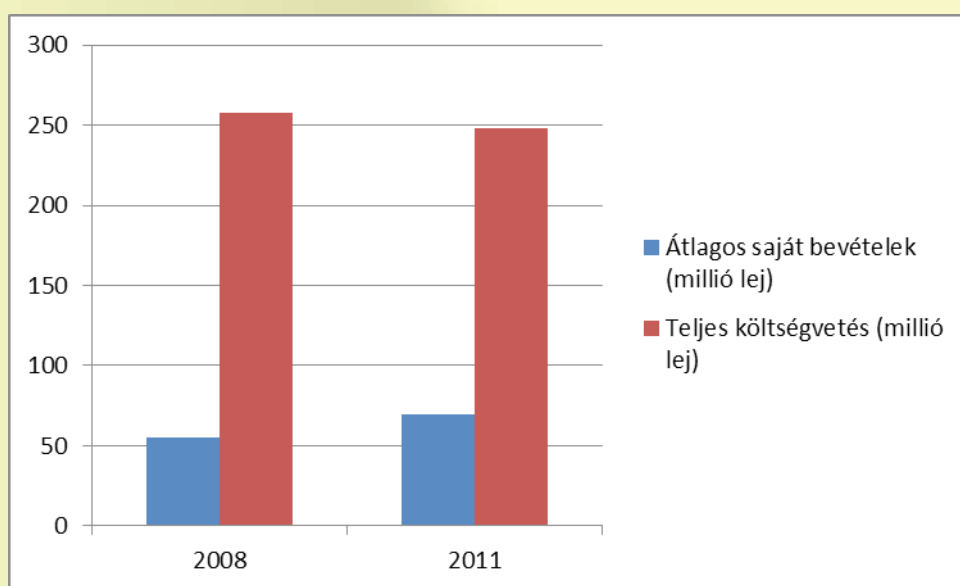
Úthálózat karbantartása

A legnagyobb költségvetelt kitevő útfelújítás és építés a megyeszékhelyeken átlagban 1 851 ezer lejbe került kilométerenként (megközelítőleg 200 ezer euró/km. A polgármesteri hivatalok által szolgáltatott információk szerint az elmúlt négy évben 20% alatt volt a felújított utak aránya átlagban (INSSE, 2012), amire átlagosan 9,21 millió eurót költöttek a megyeszékhelyek (Közpolitikai Intézet, 2012).

Az utak kezelését mindenhol a városi hivatalok megfelelő szervei végzik, amelyek a felújítási munkálatokat 34/2006-os sürgősségi kormányrendelet előírásainak megfelelően kisserződik a közbeszerzéseken induló gazdasági társaságoknak. Az utak voltak azok, amelyek leginkább részesedtek az európai finanszírozási forrásokból is a Regionális Operatív Programon keresztül.

A helyi tanácsok pénzügyi forrásai

A megyeszékhelyek költségvetése a vizsgált periódus végén átlagosan meghaladta a 250 millió lejt (megközelítőleg 55 millió euró), amely 2008 óta 4%-os növekedést jelent (BM, 2012). Az úgy nevezett saját bevételek (helyi adók, illetékek, ÁFA egy része) aránya 26% volt átlagosan, a többi a központi költségvetésből került visszaosztásra (lásd az alábbi diagram). A saját bevételek mértéke csupán 4%-kal nőtt az utóbbi négy évben, amely továbbra is kiszolgáltatottá teszi a központi kormányzattól a helyi tanácsokat.

1. ábra: A saját bevételek és a teljes költségvetés összege a vizsgált önkormányzatoknál
 Forrás: BM, 2012

A közszolgáltatások fejlesztésének gyakori forrásai a hitelszerződések, amelyek 2008-2011 közötti alakulását mutatja az alábbi, 2. táblázat a megyeszékhelyek vonatkozásában.

Megyeszékhely	Hitelszerződések összértéke (lej)
Kolozsvár	300 000 000
Marosvásárhely	78 977 720
Resicabánya	67 559 196
Targoviste	65 256 970
Szucsáva	53 140 043
Botosani	51 200 000
Galac	36 633 209
Gyulafehérvár	36 340 000
Arad	36 080 569
Szlatina	33 525 701
Buzau	30 919 893
Foksány	24 500 000
Nagyvárad	22 454 976
Giurgiu	22 259 204
Vaslui	16 755 290
Calarasi	16 500 000
Zilah	15 000 000
Jászvásár	9 792 113
Alexandria	9 711 779
Ploiesti	9 478 673
Ramnicu Valcea	6 594 000
Tulcea	3 116 540
Szatmárnémeti	3 080 479
Sepsiszentgyörgy	2 843 602
Brassó	1 729 858

2. táblázat: A megyeszékhelyek hitelszerződéseinek értéke.

Forrás: BM 2012

tól (és a politikai színezettől) függ, jelentősen korlátozva a romániai önkormányzatiságot. A polgármesterek egyelőre még mindig Bukarestbe járnak a tartalék alapon keresztüli beruházási pénzek kiudvarolásáért, holott az adott megyeszékhelyről befolyt bevételek ezeket a projekteket fedeznék, amennyiben helyben maradhatnának. A pénzügyi decentralizáció tehát egyelőre várat magára, annak ellenére, hogy elindult már az ezirányú törekvés a települések oldaláról, de a politikai osztályban egyelőre még nem élvez elegendő támogatást az ügy.

Bármilyen forrásból is érkeznek a fejlesztések, a legfontosabb, a hosszú távú szemlélet térnyerése kell, hogy legyen. Tehát az adott beruházás járjon hozzá a település bevételeinek növekedéséhez (vagy költségeinek csökkenéséhez), ehhez viszont az szükséges, hogy a polgármesterek érdekeltté váljanak a felelősségteljes gazdálkodásban (eltűnjön a központi védőernyő), a város bevételeit növelő projekteket, programokat dolgozzanak ki. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha saját maguk rendelkeznek a pénzügyi erőforrásokkal. Jelenleg a saját bevételek növelésére, valódi érdekelttség hiányában kevesen tesznek erőfeszítéseket.

Jól érzékelhető, hogy a közszolgáltatások ellátásának minősége nem csupán a rendelkezésre álló pénztől függ, hanem a szervezettségi formától is. Meg kell változtatni viszont azt a hozzáállást is, hogy a

Az elmúlt négy évben a hitelek mellett a beruházások és fejlesztések legfontosabb forrásai szinte kizárólag az Európai Alapok voltak, annak ellenére, hogy meglehetősen alacsony volt a tervezési-felkészültségi szintjük a periódus elején. A külső forrásokból, programokból való fejlesztés viszont egyensúlytalanságokat okozhat, mert vannak olyan területek, amelyekben egyáltalán nem történt előrelépés, máshol pedig rossz struktúrák és fenntarthatatlan folyamatok életben maradásához járul hozzá (legjellemzőbb eset a távhőszolgáltatás deficitese fenntartása).

Összegzés

Az eredetileg kitűzött célunkat a dolgozattal csak részben sikerült elérni, mivel egységes adatszolgáltatás hiányában sok szolgáltatással kapcsolatosan nehézségekbe ütközött, hogy a 42 megyeszékhely mindegyikéről releváns és összehasonlítható adatokat összegyűjteni.

Mindemellett a megyeszékhelyek rendelkezésünkre álló számainak áttekintve megállapíthatjuk, hogy egy település fejlődése legalább annyira függ a polgármesteri hivatalban dolgozó csapat tettekről (és a polgármester-tanács viszonyától), mint a pénzügyi lehetőségektől. Ez utóbbi viszont még mindig döntően a központi kormányzattól

szolgáltatási szerződések megkötésével minden felelősséget elhárítanak magukról a polgármesteri hivatalok a szolgáltatás minőségét illetően Ezzel szemben a szerződéseket úgy kell megkötni és a teljesítést nyomonkövetni, hogy a szolgáltatás minősége tartható és számonkérhető legyen.

Irodalom

- INSSE 2012 - Statisztikai adatok a közszolgáltatásokra vonatkozóan - [Tempo online adatbázis alapján](#) - utolsó letöltés 2012. június 25.
- BM 2012 - A Belügyminisztérium Költségvetési és Pénzügypolitikai Igazgatóságának [honlapján](#) elérhető adatok - utolsó letöltés: 2012. július 5.
- POS MEDIU - A Környezetvédelmi Operatív Program köztes értékeléséből származó adatok. [Situatia proiectelor majore si nemajore finantate in cadrul POS Mediu_Axele Prioritare 1-5_01.09.2011_sit\(2\).pdf](#) - utolsó letöltés: 2012. július 5.
- POR 2012 - A [Regionális Operatív Program](#) adatai, 2012. május 31-i állapot - utolsó letöltés: 2012. június 25.
- A Tartalékalap kiutalásáról szóló Kormányhatározatok 2009-2011.
- A közszolgáltatások ellátásáról szóló 51/2006-os és a közvilágításról szóló 230/2006-os törvény
- ANRSC 2011a - A Közszolgáltatások Nemzeti Hivatalának (Autorităţii Naţionale de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilităţi Publice) [2011 évi jelentése](#) - Ivóvíz szolgáltatás - utolsó letöltés: 2012. június 22.
- ANRSC 2011b - A Közszolgáltatások Nemzeti Hivatalának (Autorităţii Naţionale de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilităţi Publice) [2011 évi jelentése](#) - Távhőszolgáltatás - utolsó letöltés: 2012. június 22.
- ANRSC 2011c - A Közszolgáltatások Nemzeti Hivatalának (Autorităţii Naţionale de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilităţi Publice) [2011 évi jelentése](#) - Szemétszállítási szolgáltatás - utolsó letöltés: 2012. június 22.
- ANRSC 2011d - A Közszolgáltatások Nemzeti Hivatalának (Autorităţii Naţionale de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilităţi Publice) [2011 évi jelentése](#) - Közvilágítási szolgáltatás - utolsó letöltés: 2012. június 22.
- ANRSC 2012 - A Közszolgáltatások Nemzeti Hivatalának (Autorităţii Naţionale de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilităţi Publice) nyilvántartása a közszolgáltatókról, 2012.02.10.
- Közpolitikai Intézet 2012: [Megyeszékhelyek közszolgáltatásai: 4 év kormányzás mérlege](#). 2012. június - utolsó letöltés: 2012. június 22.

Kitörési pontnak sokan a turizmus adta lehetőségeket vélik. A vendégek fogadása és a falusi turizmusban való részvétel révén igyekeznek több helyi vállalkozó, leginkább kiegészítő bevételekre szert tenni, amelyek nagyrészt a falusi szállásadókon keresztül realizálódnak (CSAPÓ J. - MARTON G. 2011). Ezért a turizmus adottságainak és helyzetének rövid bemutatását követően, a további fejezetekben a velük készített interjúk feldolgozásából kapott eredmények alapján igyekszem a sajátosságaikat, illetve saját tapasztalataim alapján szeretném a köztük formálódó esetleges együttműködési lehetőségeket vizsgálni.

A turizmus adottságai és helyzete az Ormánságban

Az Ormánság nagyfokú szeparáltságának következményeként az elmúlt évtizedek során a térségben szinte érintetlenül megmaradtak a természeti környezet értékei, illetve többségében fennmaradtak a kulturális örökség elemei és a hagyományok. Mindezeket az alternatív turizmus sajátos formái, a falusi, a kulturális, az örökség, a természeti és az ökoturizmus állíthatnák a saját szolgálatukba (Bognár A. - Marton G. 2010).

A tájegységben a falusi turizmus számára fontos termékek találhatóak meg leginkább, amelyeket pedig a helyben dolgozó vállalkozók hozták létre, hogy saját vendégeik részt tudjanak venni kirándulásokon, helyi termék-, vagy akár borkóstolón, ezáltal elégedetten térjenek haza és később is visszajöjjenek.

Míg a kulturális és az örökség turizmus vonzerőit az országsszerte igazi kuriózumnak számító festett, fakazettás református templomok - a legértékesebbeket Kórós és Drávaiványi központjában találhatjuk - vagy a helyi néphagyomány emlékeit őrző múzeumok, kiállítások adhatják. Az Ormánságot a Dráva természeti értékei, árterének gazdag növényvilága, meandereiből lefűződött morotvatavai a természetfotósok, a bakancsos vagy kerékpáros túrázók, a különböző vízi sportokat űzők és a horgászok paradicsomává tehetné. Azonban ezeket az értékeket jelenleg nem képes a helyi turizmus teljes mértékben kihasználni, még a jókora pályázati források (Dráva I-II.) felhasználása révén sem tudtak életképes turisztikai termékeket kialakítani (AUBERT A. ET AL. 2012).

Szálláshelyek és vendégforgalom

A turizmus szuprastruktúrájának egyik legfontosabb eleme a szálláshely-szolgáltatás. Az Ormánság helyzete ebben az esetben igen kedvezőtlen. Ugyanis a 2011-es év statisztikai adatai alapján, az „Üzleti alapon és kizárólag szálláshely-szolgáltatás nyújtása céljából létesített szálláshelyek” (korábban: kereskedelmi szálláshelyek) csoportjába mindössze egyetlen panziót, illetve egyetlen kempinget tudunk besorolni, amelyek Sellyén üzemelnek (1. táblázat). Az Ormánság szálláshely összetételében nem találunk működő szállodát, amely egyértelműen jelzi a magasabb kategóriájú, valamint a több bevételt indukáló hivatásturizmus hiányát (Forrás: VÁTI).

Sellye	Férőhelyek	Külföldi vendég	Belföldi vendég	Összes vendég	Külföldi v.éjszaka	Belföldi v.éjszaka	Összes v.éjszaka
Panzió	32	0	41	41	0	78	78
Kemping	250	62	301	363	767	625	1392

1. táblázat: A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma az Ormánságban 2011-ben

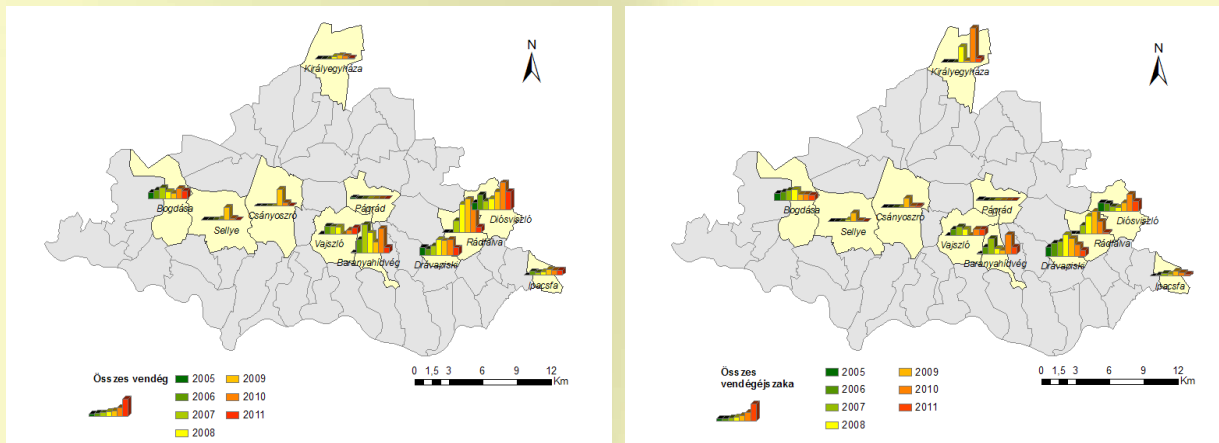
Forrás: VÁTI - TEIR

Az „Üzleti alapon, de nem kizárólag szálláshely-szolgáltatás rendeltetésre hasznosított szálláshelyek” csoportjába tartozik az egyéb (korábban: fizetővendéglátás) és falusi szálláshely, melyek csupán az Ormánság 13 településén vannak (2. táblázat). Mindez 17 vendéglátót jelent, többségük családi vállalkozásként üzemel, sajnos mindössze 2-3 főt foglalkoztatva. A szálláshelyek minőségének színvonalát mutatja, hogy valamennyien a három, vagy négy napraforgós komfortkategóriába tartoznak, közülük négy pedig a „Dél-Dunántúli-Ökoporta” minősítést² is elnyerte.

Település	Szobák száma	Férőhelyek	Külföldi vendég	Belföldi vendég	Összes vendég	Külföldi v.éjszaka	Belföldi v.éjszaka	Összes v.éjszaka
Bogdása	6	13	27	16	43	96	42	138
Csányoszló	3	9	1	31	32	5	39	44
Diósvizlő	9	16	2	40	42	13	157	170
Drávapiski	4	11	0	1	1	0	50	50
Ipacsfa	5	10	26	6	32	182	6	188
Királyegyháza	5	12	0	6	6	0	102	102
Páprád	4	8	31	3	34	117	45	162
Rádfalva	3	8	0	0	0	0	0	0
Sellye	1	4	2	27	29	6	52	58
Vajszló	3	10	11	88	99	30	240	270
Összesen	43	101	100	218	318	449	733	1182

2. táblázat: Az Ormánságban működő egyéb (fizetővendéglátás) és falusi szálláshelyek vendégforgalma 2011-ben. Forrás: VÁTI - TEIR

Folyamatában nézve az Ormánság falusi szálláshellyel rendelkező településein, 2005 és 2011 közötti összes vendég és vendégéjszaka számra vonatkozó adatokat (2. ábra), igen kaotikus állapottal találjuk szemben magunkat, ám főként az utóbbi két évben jelentős csökkenést tapasztalhatunk. Egyes vendégházak forgalma 2011-ben leginkább a nulla felé tendált, nehéz, kilátástalan helyzetbe hozva ezzel üzemeltetőit (AUBERT A. et al. 2012).

2. ábra: A vendégek és a vendégéjszakák számának alakulása 2005 és 2011 között az Ormánság falusi szálláshellyel rendelkező településein

Forrás: a VÁTI adatai alapján szerkesztette Józsa E.

² Ökoporta: olyan falusi vendégfogadóhely, amely kényelmes és jól felszerelt, szálláshelyenként a 3, vagy 4 napraforgós minőségi kategóriába tartozik, természetvédelmi értékek közelében fekszik, a vendégfogadó felkészült a környék látnivalóinak bemutatására.

Vélemények a szállásadókkal készített interjúk alapján

Az Ormánságban tevékenykedő falusi szállásadók viszonylag hosszú ideje a turizmusban, a vendéglátásban dolgoznak, néhány kivételtől eltekintve már legalább hét-nyolc esztendeje üzemeltetik vendégházukat. Ezért is tartottam fontosnak megismerni a véleményüket az Ormánságot, a falusi turizmust, a vendéglátást és az együttműködést illetően.

Mint falusi szállásadók, legfontosabb tevékenységi körük egyértelműen a szállásadás, azonban szolgáltatásaik igen széleskörűek. Elmondásaik alapján az előzetes igény szerint leegyeztetett étkeztetésen túl akár egyének, akár kisebb csoportok részére különféle programokat szerveznek a környéken pl. helyi mesteremberek munkájának a bemutatása (szövés, fafaragás), esetenként néhány munkafolyamat kipróbálása; borkóstoló; sétakocsikázás; vadásztatás; horgászat; bakancsos, vagy drávai kenutúrák szervezése a Duna-Dráva Nemzeti Park munkatársainak szakvezetésével.

Az interjúkban részt vevők többsége hiányolta a különböző nehézségű túraútvonalak kijelölését, azokon való túrák (gyalogos-bakancsos, kerékpáros, kajak-kenu) folyamatos szervezését. Több kulturális rendezvénnyel, vagy többnapos, tematikus fesztivállal lehetne ellensúlyozni az Ormánság turisztikai infrastruktúrájának kiépítetlenségét, amelyek segítségével sikeresen ide lehetne vonzani a turistákat, valamint képesek lennének a vendéglátók hosszabb ideig is a térségben tartani őket, majd a későbbi szezonokban eredményesebben visszavárhatnák a vendégeket. Továbbá a helyi lakosság bevonásával, az ő életükben is minőségi változást lehetne elérni, a találkozóknak kikapcsolódási, közösségformáló, közösség-összetartó szerepe lehetne, és újfajta élményt jelentene mindkét célcsoport számára.

Célcsoportjaikat tekintve a vadászturizmusban résztvevők a legjelentősebbek, akiket az Ormánság vadban gazdag erdei vonzanak és főként Ausztriából, Németországból és a Benelux államokból érkeznek. Megközelítőleg a vadászok adják a külföldi vendégkör egészét.

Míg a világ turizmusában szinte mindenhol zömmel az északi féltéke nyara számít a főszezonnak, a szállásadók elmondása alapján az Ormánságban az őszi és a tél eleje számít kiemelkedő időszaknak. Ennek legfőbb oka pedig a vadászturizmus, mely számukra a mai napig a fő kereseti forrást adja.

Egyedül nem megy?!

Az angol nyelvből átvett, napjainkban divatos Tourism Destination Management, magyarra fordítva Turisztikai Desztináció Menedzsment (TDM) fogalmát legegyszerűbben a következőképp adhatjuk meg: egy adott desztináció turisztikai termékeit és egyéb szolgáltatásait előállító tagokat, partnereket összefogó, együttműködést elősegítő szervezet, amely ahhoz szükséges, hogy a térségbe látogatókat vonzzon, akik számára tartózkodásuk során optimális utazási élményt biztosítson, mindezt pedig a fenntartható turizmus értékrendszerének figyelembe vételével valósítsa meg (LENGYEL M. 2008).

Eddigi tapasztalatok alapján TDM szervezetek az önmagukban is jelentősebb vendégéjszaka-számot lebonyolító fogadóhelyek, attrakciók turizmusának további fejlesztésére alakultak, így Baranya megyében Pécs, Orfű, vagy Harkány TDM egyesületei (Forrás: [Nemzetgazdasági Minisztérium](#)).

Ezért fontos feltenni azt a kérdést, miszerint egy elmaradott, hátrányos helyzetű, periférikus elhelyezkedésű, térségi szinten is elenyésző vendégéjszaka-számot felmutató tájegységnek, mint amilyen az Ormánság, szüksége van-e egy teljes kapacitással működő TDM szervezetre?

Amennyiben a Dráva-mentét, s annak egy területegységét, az Ormánságot turisztikai célterületként definiáljuk - hiszen mindenképp belefér ebbe a fogalomkörbe-, a marketing és menedzsment feladatok ellátásának szempontjából első lépésként egy, a helyi vállalkozói szféra együttműködéséből kialakuló turisztikai egyesületet lenne szükséges felállítani.

Az Ormánságban működő falusi szálláshelyek többségében mikroállalkozásként üzemelnek, önállóan nem képesek a turisztikai piacon megjelenni. Ezért létfontosságú lenne egy olyan, egyesületi és/vagy nonprofit formában megalakított szervezet létrehozása, amely egyrészt összefogja a turizmussal, valamint az ide érkező vendégekkel közvetlen (szállás- és, vendéglátóhelyek, Tourinform iroda), vagy közvetett módon (önkormányzatok, civil szervezetek) kapcsolatban álló szereplőket. Továbbá együttműködik a turizmus civil és szakmai szervezeteivel (pl. Fatosz³, TDMSZ⁴), a megyében megalakult más TDM szervezetekkel (Harkány, Pécs, Orfű), klaszterekkel, valamint a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósággal, esetleg bankokkal, takarékszövetkezetekkel (LENGYEL M. 2008).

A szövetség potenciális szereplőinek számát tekintve, magába foglalhatja a fentiekben emlegetett 19 kereskedelmi és falusi szálláshelyet, a múzeumokat, a Sellyei termálfürdőt, valamint a térségben működő vadásztársaságokat, horgászegyesületeket. Ők képeznének egy belső, egymással és a turisztikai szövetséggel aktívan kooperáló kört. Együttműködő partnerei közt említhetjük a települési önkormányzatokat, a járási központokat, a kistérségi többcélú társulásokat, vagy olyan gazdasági, szakmai és civil szervezeteket, amelyek vagy nem kizárólag turizmussal foglalkoznak, esetleg nem csak a tájegység turizmusát bonyolítják, pl. a Dél-Dunántúli Falusi Turizmus Klaszter, vagy az Ormánságba is túrákat ajánló utazásszervezőket.

Lehetséges tevékenységi körét a következőkben szeretném összefoglalni:

- Munkája eredményeként új vendégeket szerezhetne a vendégházaknak, így a térségben folyamatosan növelhető lenne a vendégéjszakák száma, valamint a turisták tartózkodásai ideje.
- Másik fontos funkciója lehetne a kapcsolattartás a tagokkal, értesíthetné őket a pályázati lehetőségekről, feltételekről, közreműködhetne a közös anyagok kidolgozásában, továbbá ösztönözhetné a még szorosabb kooperációt a tagok közt.
- A szervezet segítségével, illetve partnerekként, összefogva a tagok eredményesebb marketingtevékenységet folytathatnának, mint egyedül. Továbbá a promócióra fordítandó költségek megoszlanának a körükben, azon összegek, amelyet eddig a szálláshely-közvetítő honlapokon való megjelenésre költöttek, hasznosabban megtérülnének:
 - egy közös honlap, vagy akár közös szállásfoglaló rendszer fenntartásánál;
 - különböző kulturális rendezvények szervezésénél;
 - új attrakciók (interaktív kiállítások), szolgáltatások (kerékpárutak, túraútvonalak) pályázati források segítségével történő kialakításánál;
 - a meglévő látnivalók felújításánál;
 - prospektusok, broszúrák tervezésénél és kiadásánál.
- Ezzel együtt a potenciális és a térségbe érkező turistákat is fontos információkkal el a desztinációra vonatkozóan.

Az Ormánságnak, mint különálló turisztikai desztinációnak, egységesen kell megjelenie a piacon. Szükséges lenne egy saját, pozitív imázs kidolgozása, amely a vizsgált terület esetében mindenképpen idő- és munkaigényes feladat. Legelőször egy önálló, csak a tájegységre jellemző arculatot kellene kialakítani, amelyet minden vendéglátó szívesen a magáénak tudna és ezzel az új arculattal kommunikálná, reklámozná magát a továbbiakban a rá jellemző piaci szegmens felé (SZIVA I. 2010).

Az egyesület a tájegység turisztikai szolgáltatóinak, vendéglátóinak, valamint magának az Ormánságnak is érdekképviselői szervezeteként működhetne. Szakmai munkájuk eredményességével, valamint további egyesületekkel, nonprofit szervezetekkel, esetleg alapítványokkal együttműködve kiérdemelhetnék a politikai vezetők, állami döntéshozók tiszteletét, akik ezután odafigyelnének a véleményükre, megfogadnák a tanácsaikat, javaslataikat (CSAPÓ J. - MARTON G. 2010).

³ Falusi és Agroturizmus Országos Szövetsége

⁴ Magyar Turisztikai Desztináció Menedzsment Szövetség

Egy lehetséges szövetség jellemzése során szólni kell a hátráltató tényezőkről is:

- Bizonytalan a turisztikai szervezet működési és fenntartási formája. Meggyőződésem, miszerint az előzőekben összefoglalt szereplők szorosabb összefogásával komoly eredmények lennének elérhetők, már az egyesületi forma szintjén is. Egy sellyei Tourinform iroda bevonásával - amely hasonló céllal alakult - pedig megoldható lenne a különféle programok szervezése, koordinálása, pályázatfigyelési és -írási feladatok ellátása.
- A legfőbb visszahúzó erő a bizalmatlanság. A vállalkozók néhány pozitív példától eltekintve nem bíznak egymásban, illetve az önkormányzatokban is kevésbé. Ezért nem törekedtek eddig egy egyszerűbb egyesület, nonprofit szervezet létrehozására. Mert ha elméletben hasznosnak is ítélnék egy menedzsment szervezetet, akkor is kételkednek annak eredményes működésében. Viszont a siker elérése érdekében a tagoknak elsősorban együttműködő partnerekként kell tekinteniük egymásra, nem pedig rivalizáló versenytársakként, ellenfelekként. Nem lehet köztük széthúzás, amennyiben hosszú távon gondolkodva szeretnének dolgozni a közösség megélhetéséért, ezzel együtt pedig az Ormánság fejlődéséért.

Összegzés

Kutatásaim során igyekeztem megismerni az Ormánság turisztikai szolgáltatóinak véleményét a helyi vonzerőkkel és a vendégházak működési lehetőségeivel kapcsolatban. Leginkább a programok (túrák, rendezvények) számát kevesellték, vendégeik számára igen keveset tudnak belőlük ajánlani. Továbbá válaszaikból egyértelműen kiderült, hogy ők is hiányolják az összefogást, a kooperációt, valamint egy TDM szervezet meglétét.

Saját meglátásaim szerint mielőbb szükséges a kereskedelmi és falusi szálláshelyek, múzeumok, önkormányzatok, gazdasági, szakmai és civil szervezetek együttműködéséből egy egyesületet, szövetséget felállítani, amely munkájának sikerességével növelhetné az Ormánság vendégeinek és vendégéjszakáinak számát, előmozdíthatná a versenyképességét, illetve a szolgáltatások minőségét, így pedig magasabb turisztikai bevételt realizálna.

Irodalom

- Aubert A. - Pálfi A. - Szabó K. 2012: Turizmus a periferián - az Ormánság In: Győri F. (szerk.) 2012: A tudás szolgálatában - Földrajzi tanulmányok Pál Ágnes tiszteletére - Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged. pp. 35-46.
- Bognár A. - Marton G. 2010: A Dráva mente turizmusfejlesztési lehetőségei In: Görcs N. L. - Pirisi G. (szerk.) 2010: Tér - Talentum - Tanítványok II. - Publikon Kiadó, Pécs. pp. 277-287.
- Csapó J. - Marton G. 2011: A turizmusfejlesztés aspektusai az Ormánságban különös tekintettel a belső és külső integráció lehetőségeire In: Michalkó G. - Rátz T. (szerk.) 2011: A turizmus dimenziói: humán, ökonómikum, politikum - Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. pp. 317-332.
- Csapó J. - Marton G. 2010: The aspects of tourism development in the Ormánság (Hungary) with a special attention on the possibilities of internal integration In: The role of tourism in territorial development - Presa Universitara Clujeana, Georgheni. pp. 40-50.
- Kiss G. 1986: Ormánság - Gondolat Kiadó, Budapest. 563 p.

- Lengyel M. (szerk.) 2008: TDM működési kézikönyv - Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, Budapest. 216 p.
- Rudl J. 2009 Demográfiai folyamatok az Ormánságban In: Reményi P. - Tóth J. (szerk.) 2009: Az Ormánság helye és lehetőségei - Publikon Kiadó, Pécs. pp. 252-279.
- Szabó K. 2012: Az Ormánságról kialakult mentális képekre, földrajzi és turisztikai aspektusaira vonatkozó vizsgálatok - Diplomamunka, Pécs. 80 p.
- Sziva I. 2010 A turisztikai desztinációk versenyképessége - Egyedül miért nem, együtt mikor és meddig? - Turizmus Bulletin 2010/3, Budapest. pp. 40-49.

https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=meta&rq_proc=strfr&dbid=1&ev=2011

<http://tourinform.hu/tourinform-irodak?Baranya+megye>

http://www.baranyavidek.hu/szallashelyek_baranya

<http://www.ddnp.hu/>

<http://www.fatosz.eu/hu/a+fatosz-rol/szovetsegrol.html>

<http://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/tervezeskoordinacioert-felelos-allamtitkarsag/hirek/turisztikai-desztinacio-menedzsment-szervezetek-tdm-regisztracioja>

<http://www.tdmszovetseg.eu/>

Aubert Antal (szerk.): Magyarország idegenforgalma szakkönyv és atlasz - könyvismertető

A Cartographia Tankönyvkiadó Kft. gondozásában, első alkalommal, 2006-ban jelent meg hazánk idegenforgalmi atlasza „Magyarország idegenforgalma szakkönyv és atlasz” címmel, amely 2012-ben, azonos címmel, frissített adatbázissal újból a könyvesboltok polcaira került.

A pécsi turizmusföldrajzi műhely vezetője, Aubert Antal által szerkesztett kötet - amint az már a tartalomjegyzékéből is kitűnik - igyekszik átfogó képet adni a magyarországi turizmusról, annak területi koncentrátságáról, különbségeiről, az egyes turisztikai terméktípusok jellemzőiről, valamint azok térbeliségéről, mindezeket gazdagon illusztrálva. Az atlasz célközönségét elsősorban a turizmus és a vendéglátás területén tanuló hallgatók (korosztálytól függetlenül), vagy akár turizmus iránt érdeklődők, illetve nem utolsósorban az idegenforgalom valamely területén tevékenykedő szakemberek jelentik. A sokoldalú ismeretanyagot, amely komplexen mutatja be Magyarország turizmusának területi vonatkozásait, a hazai turizmus és vendéglátás területén a felsőoktatásban, kutatásban és szemléletformálásban jeleskedő szakemberek állították össze.

A kiadvány Magyarország természeti viszonyait és közigazgatási felosztását bemutató térképekkel vezeti be mondandóját, a középiskolai földrajzi atlaszokban megszokott formában.

Az atlasz szűkebb témájához a turizmus elméleti rendszerének vizuális modelljein keresztül közelítünk - ez most valójában a címben is jelölt „szakkönyvi” rész. Noha az atlasz tárgya Magyarország, két helyen is találkozunk nemzetközi kitekintéssel, így első ízben a 14. és 15. oldalakon, ahol egy kartogram, ábrák sora és diagramok szemléltetik a turizmus nemzetközi helyzetét, hozzájuk kapcsolt magyar ábrákkal foglalva össze a világ turizmusának alakulását. A gazdasági fejlettség különbségei, a nemzetközi turistaérkezések és a világ legnagyobb küldő és fogadó régiói a szakkönyv végén kerültek ábrázolásra. Mindkét fejezet szerzője maga a szerkesztő, Aubert Antal.

„A turizmus Magyarországon” című, alapozó és általános hazai helyzetet bemutató részt Aubert Antal és Gelányi Nóra készítették el. A hazánk turizmusára vonatkozó részek a 16. oldalon kezdődnek, amelyben a *hazai kiemelt üdülőkörzetek és tájegységek* lehatárolása mellett, a Magyarországon realizálódó nemzetközi turisztikai bevételek és kiadások, a turisztikai vállalkozások jellemzői, az egyes régiók turistaforgalma és legfontosabb küldő piacai kerülnek ábrázolásra. Itt találjuk a Magyarországra látogató külföldiekről nyert adatok (látogatók száma, utazási célja, kiadásainak megoszlása) megjelenítését is, így e fejezet jó alapot szolgál az ország turisztikai piacon való elhelyezésére.

A 20. oldaltól az egyes, kedveltebb turisztikai termékek és azok jellemzői kerülnek sorra. Elsőként a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában és a Magyar Turizmus Zrt. marketingterveiben is kiemelten preferált és támogatott turisztikai termékünk, az *egészségturizmus* kerül terítékre Eöry Edit és Marton Gergely munkájaként. E turisztikai termékünk egyik alapját hévizeink jelentik, amelyek hazai elhelyezkedésének szemléltetésére rögtön a vonatkozó fejezet elején kerül sor. A következő oldalon, a fentiekkel mintegy párhuzamosan, a jelentősebb gyógyhelyek, gyógybarlangok, gyógyvizek és gyógyfürdők kerültek térképezésre. Az egészségturizmus igen sokrétű turisztikai terméke a hazai kínálatnak, ezért a kapcsolódó fogalmak ismertetését is e részben olvashatjuk. A magyarországi egészségturizmus helyzetének szöveges elemzését táblázatokkal, gyógy- és wellness szállodák adataival egészítették ki a szerzők. A szállodákra vonatkozó adatok a későbbiekben, a Kátay Ákos által jegyzett - az 56. oldalon kezdődő - részben ismét megjelennek, nagyobb részletességgel, a vonatkozó ábrákat a *szálláshelyek* új besorolása egészíti ki, amely már a 2012-től érvényes rendszerben mutatja be az egyes szállástípusokat.

A szakkönyvben szintén hangsúlyosan jelenik meg a *kulturális turizmus*, amely fejezet Jónás-Berki Mónika és Rátz Tamara nevéhez köthető. Az írásos, országos helyzetismertetés és a fogalommagyarázatok mellett itt is találunk adatokat, ábrákat a múzeumoktól, a különböző emlékhelyeken, a vallási turizmuson keresztül, a színházakon át, a kastélyokra és várakra vonatkozóan is. A hazai lakosság körében egyre népszerűbbek a különböző tematikájú rendezvények, fesztiválok, így nem meglepő, hogy ebben a részben ez a kínálati elem is jelen van, nemcsak az egyes fesztiválok helyszíneit ábrázolva, hanem kategorizálva is azokat. A kulturális turizmus fontos és egyre hangsúlyosabb elemei az UNESCO világörökségi helyszínek, a tematikus utak és a hungarikumok, amelyek természetesen nem hiányozhatnak az atlaszból sem.

A városlátogatás kedvelt szabadidős tevékenység, így az atlaszban ábrázolásra került hazánk ötven leglátogatottabb települése a vendégéjszakák száma alapján. Michalkó Gábor a *városi turizmus* vonatkozásában, nemcsak annak hazai jellemzőire, hanem a népszerű európai városokra és a *konferenciavárosokra* is ráirányítja az olvasó figyelmét. Hazánk leglátogatottabb városa Budapest, így a főváros kereskedelmi szálláshely-kapacitásának, vendégforgalmának és a vendéglátóhelyei számának szemléltetése külön oldalt kapott. A kiadványban Kővári István összegyűjtötte és térképen ábrázolta azokat a *felsőoktatási intézményi székhelyeket és képzési helyeket* is, amelyek ma Magyarországon turizmussal és vendéglátással foglalkoznak.

A következő részben Szabó Géza a *vidéki turizmus* fogalmával és konkrét formáinak megnevezésével ismerteti meg az olvasót, természetesen kitekintéssel a turisztikai termékcsoporthoz hazai helyzetére. Itt hazánk egy mintaterületére - a dél-dunántúli tervezési-statisztikai régióra - vonatkozó, a vidéki turizmusban résztvevők számára érdekesnek tartott vonzerők és falusi vendéglátóhelyek térképi ábrázolásával találkozunk.

A *borturizmus* és a borutak fogalmi rendszerének, és azok hazai jellemzőinek rövid bemutatására vállalkozott Máté Andrea és Szabó Géza, akik hazánk borvidékeinek ábrázolásán túl, a Pannon Borrégió borítói településeinek bemutatásával fednek fel részleteket erről a termékről. Az *ökoturizmushoz* kapcsolódó fogalmak tisztázására „Az ökoturizmus Magyarországon” című fejezetben Bognár Angéla és Gálosi-Kovács Bernadett (az atlaszban még Szabó-Kovács Bernadett néven) vállalkozott, kiegészítésként a hazai tanösvények és erdei iskolák térképen való jelölését és felsorolását láthatjuk. A magyarországi természetvédelem, a nemzeti parkok, a látogató- és oktatási központok külön térképen szerepelnek, a látványos, összetett ábrázolás segít az egyes természetvédelmi területek lehatárolásában.

Az *aktív turizmus* terméktípusainak rövid ismertetését Komlós Attila kísérelte meg. A fontosabb lovas- és gyalogtúra-útvonalak, a turisztikai célokat szolgáló kikötők és horgászvizek, a vadászterületek és vadászati kiállítóhelyek, az aquaparkok, sí- és golfpályák, valamint a kerékpártúra-útvonalak térképi szemléltetésével.

Nagy László a „Vendéglátás Magyarországon” című fejezetben a *vendéglátás* feladatait és tevékenységi köreit igyekszik tisztázni röviden, amelyet a legfontosabb árufőcsoportok megoszlásának, a vendéglátóhelyek számának, területi megoszlásának és árbevételeik alakulásának ábrázolásával egészít ki.

A szakkönyv komplex szemléletét tükrözi „Az idegenforgalom vonzó tényezői” című oldal, amelyen a főbb turisztikai kínálatok kerültek megjelenítésre hazánk térképén. A szakkönyv hazai turizmust érintő részeit a Csapó János és Gonda Tibor nevéhez fűződő fejezet zárja, a *turizmus hazai irányítási rendszerének* ismertetésével és ábrázolásával, amelyben szinte teljes képet kapunk a hazai turizmus fontosabb szereplőiről és a köztük lévő kapcsolati hálóról.

Összességében tehát a szerzők igyekeztek a szakkönyv lehetőségeihez mérten a hazai turizmus szektor egészét lefedve árnyalt képet adni hazánk idegenforgalmáról, a turisztikai terméktípusokról és azok területi jellemzőiről, mindezt alapvetően a tematikus térképek köré szervezve, azokat írásban és további ábrákban magyarázva. A szakkönyv és az atlasz jelentős értéket képvisel az oktatás, a kutatások, de a gyakorlati tervezőmunka szempontjából is.

Szerzőink

Pirisi Gábor, PhD

Geográfus, a PTE Földrajzi Intézetének igazgatóhelyettese, a Területfejlesztés és Innováció főszerkesztő-helyettese. Tóth József professzort doktori témavezetőjeként is tisztelhetette.

Csatári Bálint, CSc

Geográfus, a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat elnöke, évtizedeken keresztül az MTA RKK munkatársa, az Alföldi Tudományos Intézet igazgatója - ebben a szerepkörében a Tóth József professzor által életre hívott Alföld-kutatás folytatója.

Gálosi-Kovács Bernadett, PhD

Geográfus, a PTE Földrajzi Intézetének igazgatóhelyettese, az Általános és Alkalmazott Környezetföldrajzi Tanszék adjunktusa. Kutatásainak középpontjában az ember-környezet interakció, a környezeti tervezés és a környezetvédelem állnak.

Reményi Péter, PhD

Geográfus, a PTE Földrajzi Intézet Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszékének adjunktusa. Kutatásai közül kiemelkednek a Balkánnal, azon belül is a Nyugat-Balkán településhálózatával foglalkozó munkák.

Kelemen Gábor, MSc

Közgazdász, a PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola levelező tagozatos hallgatója, a Hargita Megye Tanácsának területfejlesztési szakértője.

Szabó Katinka, MSc

Geográfus, a PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola elsőéves ösztöndíjas hallgatója, Témavezetője dr. Csapó János. Diplomamunkáját az Ormánság turizmusfejlesztésének témájában írta.

Pálfi Andrea, MSc

Geográfus, a PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola elsőéves ösztöndíjas hallgatója, kutatásait turisztikai témában folytatja.